

Tartu Ülikool

Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Anneli Alle

KULTUURISPETSIIIFILISTE ELEMENTIDE TÕLKIMISEST
TELEFILMI „MEISTER JA MARGARITA“ SUBTIITRITES

Magistritöö

Juhendaja Sirje Kupp-Sazonov, PhD

TARTU 2016

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Kultuurispetsiifilised elemendid ja nende tõlkemeetodid.....	6
1.1 KSEde määratlemine ja klassifikatsioon.....	6
1.2 Tõlkestrateegiad ja –meetodid.....	10
2. Subtiitrid.....	13
2.1 Audiovisuaalse tõlke ajalugu.....	13
2.2 Subtiitritele esitatavad nõuded.....	14
3. Kultuurispetsiifilised elemendid subtiitrites.....	16
3.1 Tõlkemeetodid.....	16
3.2 Parameetrid (faktorid), mis mõjutavad subtiitrite tegija otsuse langetamist....	20
4. M. Bulgakovi „Meister ja Margarita“.....	22
5. Meetod ja analüüs.....	25
5.1. Meetod.....	25
5.2 Näidete analüüs.....	27
5.2.1 Vene kultuuriruumi KSEd.....	28
5.2.2 Nõukogudeaegse kultuuriruumi KSEd.....	32
5.2.3 Autori väljamõeldud nõukogudeaegse kultuuriruumi KSEd.....	40
5.2.4 Kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd.....	44
5.2.5 Autori väljamõeldud kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd...44	
5.2.6 Kolmandate kultuuriruumide KSEd.....	45
5.3 Analüüsi tulemused.....	48
Kokkuvõte.....	54

Summary.....	56
Kasutatud kirjandus.....	58
Lisa 1 Kultuurispetsiifiliste elementide klassifikatsioon.....	62
Lisa 2 Kultuurispetsiifiliste elementide korpus.....	64
Lisa 3 Keelelised elemendid.....	72
Lisa 4 Lõputöö autori kinnitus.....	73

Sissejuhatus

Tõlketeooria ja -praktika üks olulisi küsimusi on reaalide ehk kultuurispetsiifiliste elementide (edaspidi KSE) tõlkimine. KSE on mõiste või kultuuriline nähtus, mis esineb, kas ainult lähtekeele kultuuriruumis või nii lähtekeele kui ka sihtkeele omas, kuid sihtkeele kultuuriruumis on sel teistsugune tähendus. Seetõttu võib sihtkeeles mitte leiduda täpset vastet lähtekeele reaalele, ning selleks, et pakkuda head tõlget, peab tõlkija kasutama erinevaid tõlkestrateegiaid ja -meetodeid. Pärast 1980. aastat hakati tõlketeoorias ja -praktikas rohkem tähelepanu pöörama sihtkeelele orienteeritud tõlkele ning sellest ajast alates tegelevad tõlkespetsialistid tõlkimise ja kultuuride vahelise seose defineerimisega. Erinevaid töid on pühendatud KSEde ja nende tõlkemeetodite identifitseerimisele (Newmark 1984; Vlahhov, Florin 1986; Aixelá 1996; Schmidt 2011 jt).

Audiovisuaalne tõlge on suhteliselt uus tõlketeooria ja -praktika valdkond, mis hõlmab subtiitreid, dubleerimist, pealelugemist ja audiokirjeldust. Ainult subtiitrites ilmub sihtkeel kirjaliku teksti vormis ning sellel tõlkel on oma eripärad. On läbi viidud mõned just audiovisuaalses kontekstis KSEde tõlkimisele pühendatud uurimused (Nedergaard-Larsen 1993; Pedersen 2005), kuid neid on veel vähe.

Käesoleva uurimistöö tähtsus/vajadus:

Palju on uuritud KSEde tõlkimist ilukirjanduses, kuid vähem on seda analüüsitud audiovisuaalses tõlkes, täpsemalt subtiitrite puhul, kus tõlkimisel on oma spetsiifika eriliste tehniliste nõuete pärast.

Eesmärk:

Selgitada välja, milliseid tõlkemeetodeid kasutatakse KSEde tõlkimisel telefili „Meistri ja Margarita“ eesti- ja ingliskeelsetes subtiitrites.

Uurimisküsimused:

1. Millised KSEd esinevad venekeelses filmis „Meister ja Margarita“?
2. Millistesse rühmadesse jagunevad filmis esinevad KSEd?
3. Milliseid tõlkemeetodeid on kasutatud kultuurilise tähenduse edasiandmiseks filmi eesti- ja ingliskeelsetes subtiitrites?

4. Millised tõlkemeetodid sobivad kõige paremini subtiitrite tõlkimiseks (st milliste tõlkemeetodite korral saab vaataja KSEst õigesti aru) ja millised mitte?

Analüüsimaterjaliks on valitud venekeelne „Meister ja Margarita“ kümneosaline film (kümme 50-minutilist osa, kokku 500 minutit) ja selle eesti- ning ingliskeelsed subtiitrid. Valiku põhjuseks on see, et M. Bulgakovi romaan „Meister ja Margarita“ sisaldab väga palju KSE, mis on seotud vene, nõukogude aja ja kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumiga, mõned neist on ka raamatu autori enda poolt väljamõeldud, ning film on tehtud väga romaanitruult ning kohati kattub tekst peaaegu sajaprotsendiliselt.

Erinevad autorid on varasemalt uurinud „Meister ja Margarita“ raamatus esinevate KSEde tõlkimist inglise keelde (Shuttleworth, 1994; Rolina, 2009; Milostivaya, Marchenko, 2014), aga veel pole uuritud KSEde tõlkimist „Meister ja Margarita“ telefilmis subtiitrites. Samuti pole siiani uuritud ei romaanis, ega ka subtiitrites esinevate KSEde tõlkimist eesti keelde.

Käesolev magistritöö on kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimus ning koosneb teoreetilise ja praktilise osast ning sisaldab viit peatükki. Töö esimene peatükk annab ülevaate KSEdest üldiselt, nende liigitumisest erinevatesse kategooriatesse erinevate autorite käsitluste järgi ja nende tõlkemeetoditest. Magistritöö teine peatükk keskendub subtiitritele, nende ajaloole ja neile esitatavatele nõuetele. Kolmas peatükk pühendub KSEdele just subtiitrites ja nende võimalikele tõlkemeetoditele. Töö neljas peatükk annab lühiülevaate Mihhail Bulgakovist, tema romaanist „Meister ja Margarita“ ja selle ekraniseeringust. Viies peatükk keskendub filmis esinenud KSEde ja nende tõlkemeetodite analüüsile. Tööle on lisatud ka KSEde korpus. (vt Lisa 2).

1. Kultuurispetsiifilised elemendid ja nende tõlkemeetodid

1.1 KSEde määratlemine ja klassifikatsioon

Mingi rahva ja selle riigi kõik olulised iseärasused (looduslikud tingimused, geograafiline asukoht, ajalooline areng, ühiskondliku korra iseloom, sotsiaalse mõtte, teaduse, kunsti suundumised) kajastuvad kindlasti ka keeles. Keel on ühe või teise rahva rahvuskultuuri koodi kandja. (Rolina 2009: 4)

Iga keele KSEga on seotud teatud assotsiatsioonid, visuaalsed kujundid, emotsionaalsed reaktsioonid jne, mis on teise kultuuriruumi jaoks arusaamatud. See tekitab tõsiseid raskusi tõlkimisel ja loob vajaduse arendada optimaalseid viise võõra kultuuriga seotud sõnavaraüksuste kohandamiseks sihtkeeles, et need oleksid lugejale arusaadavad.

KSEde kohandamine ilukirjandusteksti tõlkimisel tähendab sellise tõlketeksti loomist, mis tekitaks sihtkultuuri lugejal samu emotsionaalseid reaktsioone ja tundeid, mida kogeb originaalteksti adressaat.

Erinevad kultuurielemendid, mida kasutatakse kunstilises tekstis, et muuta seda kultuurispetsiifiliselt värvikaks, võivad olla täiesti võõrad ja arusaamatud väliskultuuride kandjatele. Need tekitavad ühe rahvuse koodilt teise rahvuse koodile ülemineku probleemi. Tõlkija peab kodeerima ümber teatud tekstisisu teise verbaalse koodi kaudu nii, et see oleks arusaadav sihtteksti kultuuri esindajatele. (Rolina 2009: 6-10) Teadlaste sõnul kehtib seaduspära, et mida vähem oli kultuuridel ajaloo jooksul kokkupuutepunkte, seda rohkem erinevusi on nende rahvuste esindajate materiaalses ja vaimuelus.

KSE, mida mõned uurijad nimetavad ka *reaalideks*, on tõlketeaduses erinevalt kategoriseeritud. Väga põhjaliku klassifikatsiooni on koostanud Vlahhov ja Florin (1986). Nad eristavad geograafilisi, etnograafilisi ja ühiskondlik-poliitilisi reaale. **Geograafilised reaaliid** jagunevad omakorda: füüsilise geograafia ja meteoroloogia objektide nimetused, inimtegevusega seotud nimetused, endeemid – ainult teatud piiratud territooriumil esinevad liigid. **Etnograafilised reaaliid** jagunevad **olmereaalideks** (söögid, joogid; riided; elamud, mööbel, nõud ja muud tarbeesemed; transport jms), **töoga seotud reaaliideks** (töoinimesed; tööriistad; töoga seotud asutused), **kunsti ja kultuuriga seotud reaaliideks** (muusika ja tantsud; muusikainstrumendid; folkloor; teater; muud kunstiliigid; kultuuritegijad; tavad, rituaalid; peod, mängud; mütoloogia; kultus; kalender (tähtpäevad)), **etniliste objektide**

reaalideks (etonüümid (rahvanimetused), hüüdnimed; elukohajärgsed nimetused), **mõõtude ja raha reaalideks** (mõõtühikud; rahaühikud). **Ühiskondlik-poliitilised reaaliid** jagunevad **territooriumihaldusliku korralduse reaalideks** (territooriumihalduslikud üksused: asulad; asula osad), **võimuorganite ja -kandjate reaalideks, ühiskondlik-poliitilise elu reaalideks** (poliitilised organisatsioonid ja poliitikategelased; patriootilised ja ühiskondlikud liikumised; sotsiaalsed nähtumised ja liikumised; auastmed, kraadid, tiitlid ja pöördumised; asutused; hariduse- ja kultuuriasutused; seisused ja kastid, seisuse märgid ja sümbolid) ja **sõja reaalideks** (allüksused, relvad, vormiriietus, sõjaväelised).

G. Tomahin (1997: 38) kasutab ka terminit *reaaliid* ning eristab kolme reaaliide klassifikatsiooni: temaatiline, süntaktiline, ajaline. Temaatiline klassifikatsioon sisaldab selliseid valdkondi nagu geograafilised reaaliid (füüsilise geograafia objektide, loomade ja taimete nimetused), sotsiaal-poliitilised reaaliid (asutuste ja võimukandjate nimetused) ja etnograafilised reaaliid (söögid, joogid, riided, elukoht, mööbel, majapidamistarbed, avalikud asutused, transport, kultuuri ja kunsti sfäär, mõõteühikud ja valuuta). Süntaktiliste kultuurispetsiifiliste elementide alla kuuluvad sõnad, püsiühendid ja fraseologismid. Ajalise klassifikatsiooni järgi eristatakse nüüdisaegseid ja ajaloolisi KSE.

Peter Newmark (1988: 95) kasutab kahe terminit: lihtsalt „kultuuri sõnad“ (*cultural words*) ja „võõrad kultuuri sõnad“ (*foreign cultural words*), kuhu kuuluvad sõnad, mis esinevad lähtekeele kultuuris aga puuduvad sihtkeele omas, ning selle tõttu on neid raske tõlkida. Newmark eristab viit võõra kultuuri sõnade kategooriat:

- 1) loodusnähtused (floora, fauna, tasandikud, künkad): *plateau* (plato), *savanna* (savann);
- 2) materiaalne kultuur (söögid, riided, hooned ja linnad, transport): *anorak* (parka), *cabriolet* (kabriolett), *Moulton* (jalgrataste firma nimi);
- 3) ühiskondlik kultuur (töö ja vaba aeg): *rock* (rock-muusika), *reggae* (reggae-muusika);
- 4) organisatsioonid, tegevused, kombed, ideed (poliitilised ja administratiivsed, religioossed, kunstipärased): *temple* (tempel), *dharma* (India usundite keskne mõiste);
- 5) žestid ja harjumused: *cock a snook* (pikka nina näitama).

Newmark on välja jätnud pärisnimed, kuna need ei oma tekstis konnotatsiooni. Samas on olemas ka erandid ning mõnedes muinasjuttudes, lastejuttudes, komöödiates on nimed

tõlgitud, väljaarvatud siis, kui, nt nagu muistendites, on tähtis rahvuslikkus. (Newmark 1988: 214)

Newmark pöörab tähelepanu ka geograafiliste nimetuste tõlkimisele. Tema sõnul ei oma mõned geograafilised nimetused samuti konnotatsiooni ja tähistavad ainult ühte objekti. Samas, kui geograafiliste nimetuste konnotatsiooni on kasutatud ajaloolises või kirjanduslikus tekstis, peab tõlkja neid täpsustama, kui lugejad võivad neid mitte teada, näiteks lisades üldnimetuse: „jõgi Rehe“. (Newmark 1984: 72)

Kadri Kauts käsitleb oma magistritöös järgmist kultuurispetsiifiliste terminite tüpoloogiat (Kauts 2012: 27):

„1) loodus, sh floora ja fauna, geograafia;

2) materiaalne kultuur, sh söök ja jook, riietusesemed, hoonestus jms;

3) ühiskondlik kultuur, sh riigi- ja erasektori organisatsioonid ja asutused, sõjaväelised mõisted, ametinimetused, aunimetused, haldusüksused, ajaloosündmused jms;

4) pärisnimed, sh kohanimed, tänavanimed, perioodikaväljaannete nimed“.

E. Espindola ja M. L. Vasconcellos (2006: 49-50) vaatlevad seda küsimust laiemalt ja toovad oma uuringus välja 12 kultuurispetsiifiliste elementide kategooriat:

1. kohanimed;
2. antroponüümid (nimed);
3. meelelahutuse vormid;
4. transpordivahendid;
5. väljamõeldud tegelased;
6. õigussüsteem;
7. kohalikud asutused;
8. mõõtesüsteem;
9. söök ja jook;

10. õppesüsteem;

11. religioossed pidustused;

12. dialekt.

Rolina on välja töötanud KSEde klassifikatsiooni konkreetselt romaani „Meister ja Margarita“ analüüsi alusel (2009: 14-15):

I Vene KSEd

a. Geograafilised KSEd: *Москва, Кисловодск (Moskva, Kislovodsk)*;

b. Vene etnograafilised KSEd: *руд (puud (mõõtühik))*;

c. Kirjandus-, muusika-, kunstiteoste nimetused, kirjanike ja heliloojate nimed: *Достоевский, „Мертвые души“ (Dostojevski, „Surnud hinged“)*;

d. Vene religioossed KSEd: *старобрядец (vanausuline)*;

e. Vene ajaloolised KSEd: *Лжедмитрий (Vale-Dmitri)*;

II Nõukogudeaegsed KSEd

a. Nõukogudeaegsed etnograafilised KSEd: *облигация (obligatsioon)*;

b. Nõukogudeaegsete sotsiaalsete, hariduse asutuste, organisatsioonide, poodide nimetused: *домовой комитет (maja komitee)*;

c. Nõukogudeaegsed poliitilised KSEd: *пролетарий (proletaarlane)*;

d. Nõukogudeaegsed kõneetiketti KSEd: *товарищ (seltsimees)*;

e. Nõukogudeaegseid transpordiliike tähistavad KSEd: *курьерский ленинградский поезд (Leningradi kurjeerrong)*;

III Autori väljamõeldud nõukogudeaegsed KSEd

a. Erinevate asutuste ja organisatsioonide nimetused: *МАССОЛИТ (MASSOLIT)*;

b. Nõukogudeaegse kultuuri onomastilised KSEd (nimed): *Иван Бездомный (Ivan Bezdomnõi)*;

IV Kreeka-ladina ja juudi kultuuri KSEd

- a. Sõjalised kreeka-ladina ja juudi kultuuri KSEd: *легион Фульмината (Fulminata legion)*;
- b. Poliitilised kreeka-ladina ja juudi kultuuri KSEd: *Синедрион (Sinedrion)*;

V Autori väljamõeldud kreeka-ladina ja juudi kultuuri KSEd: *Иуда из Кириафа (Juuda Kiriafist)*;

VI Kolmandate kultuuride KSEd:

- a. Kolmandate kultuuride gastronoomilised KSEd: *Ай-Даниль (Ai-Danil)*;
- b. Kaubamärki tähistavad KSEd: *Мицуко (Mitsouko)*;
- c. Kirjanduse teoste, kirjanike ja heliloojate nimed: *“Дон Кихоте”, Шуберт (“Don Quijote”, Schubert)*;
- d. Rõivaid tähistavad KSEd: *nanaxa (парааха)*;
- e. Kohvikuid ja restorane tähistavad KSEd: *чебуречная (tšeburekibaar)*.

Antud klassifikatsioon sobib kõige paremini telefilmil „Meistri ja Margarita“ subtiitrites esinevate KSEde organiseerimiseks, kuid see ei sobi täielikult, kuna mõned KSEd, mis esinevad romaanis, puuduvad subtiitrites. Seetõttu on selle klassifikatsiooni ja subtiitritest saadud analüüsimaterjali põhjal koostatud uus klassifikatsioon, vt Lisa 1 lk 61.

1.2 Tõlkestrateegiad ja –meetodid

Enne tõlkemeetodi valimist peab tõlkija teadma, millist tõlkestrateegiat ta kavatseb järgida. L. Venuti (1995) oli esimene, kes hakkas eristama kodustavat (*domesticating*) ja võõrapärastavat (*foreignising*) tõlkestrateegiat. Kodustav tõlkestrateegia tähendab lähtekultuuri muutmist arusaavamaks sihtkeele kultuuri esindajatele, samal ajal kui võõrapärastav tõlkestrateegia tähendab lähtekeele kultuurilise spetsiifika säilitamist sihtkeelses tekstis. Venuti (1995) iseloomustab kodustavat tõlkestrateegiat kui kerget ja läbipaistvat, mis teeb tõlkijat „nähtamatuks“. Võõrapärastava strateegia väidab ta olevat „läbipaistmatu“, lugejatel on raske tekstist aru saada ning tõlkija muutub „nähtavaks“. Venuti ise eelistab just viimast tõlkestrateegiat.

Ka teised autorid on analüüsinud Venuti poolt pakutud tõlkestrateegiaid, nagu näiteks Espinolda ja Vasconcellos (2006), Kolechko ja Laakkonen (2012), kes uurisid tõlkestrateegiaid audiovisuaalses tõlkes ja Milostivaja (2015), kes käsitles neid tõlkestrateegiaid „Meister ja Margarita“ romaani puhul.

Tõlketeadusealases kirjanduses on põhjalikumalt vaadeldud ka KSEde tõlkimist ja eristatakse erinevaid KSEde tõlkemeetodeid. Newmark (1988: 103) pakub välja 12 KSEde tõlkemeetodit:

1) ülekandmine (*transference*) – KSE ülekandmine selle vormi muutmata teise keelde, vajadusel transkribeerimine (*самовар - samovar*);

2) kultuuriline asendamine (*cultural equivalent*) – lähtekeele KSE on asendatud sarnase sihtkeele KSEga (*tea break – cafe-pause*);

3) funktsionaalne või kirjeldav asendamine (*neutralization*) – KSE kasutamise asemel antakse sellele funktsionaalne või kirjeldav seletus;

4) sõnasõnaline tõlge (*literal translation*) – kui KSE koosneb rohkem, kui ühest sõnast, siis iga sõna tõlgitakse eraldi (*Middle-Earth - Keskmaa*);

5) märgend (*label*) – ajutine tõlge jutumärkides, tavaliselt uute institutsionaalsete terminite tõlkimiseks, võib olla sõnasõnaline tõlge;

6) naturalisatsioon (*naturalisation*) – tõlkemeetod, mille käigus lähtekeele KSE kohandatakse sihtkeelde algul hääldamise ja siis morfoloogia järgi (*Edinburgh - Édimbourg*);

7) komponentide analüüs (*componential analysis*) – leksikaalne ühik on jagatud komponentideks, tihti üks sõna tõlgitakse kaheks, kolmeks või neljaks sõnaks;

8) väljajätmine (*deletion*) – KSE jäetakse lihtsalt sihtkeelsest tekstist välja;

9) meetodite kombineerimine (*couplet*) – kaks või rohkem eelnimetatud tõlkemeetodit kombineeritakse;

10) tunnustatud standardi tõlge (*accepted standard translation*) – kui lähtekeele KSEl on juba olemas tunnustatud vaste sihtkeeles;

11) parafras (*paraphrase*);

12) klassifitseerija (*classifier*) – üldnimetuse kasutamine.

Karen Schmidt kasutab oma magistritöös järgmist KSEde tõlkemeetodite klassifikatsiooni (Schmidt 2011: 19)¹:

„1. transkriptsioon: kultuurispetsiifilise elemendi transkribeerimine sihtkeelsesesse teksti muutmata kujul;

2. sõnasõnaline tõlge: kultuurispetsiifilise elemendi tõlkimine komponentide kaupa;

3. tunnustatud vaste: kultuurispetsiifilise elemendi tõlkimiseks ametliku või üldiselt tunnustatud vaste kasutamine;

4. parafras: kultuurispetsiifilise elemendi sisu edasiandmine kirjeldaval viisil;

5. ligikaudne vaste: kultuurispetsiifilise elemendi ligikaudse või üldise sisu edasiandmine;

6. kommentaar: allmärkus, liiginimi.“

A. Fedorov (1983: 157) kirjutab, et nimede (ajalooliste, geograafiliste, kultuuriliste, maastike nimetuste, hüüdnimede), millel on oma semantika, edastamisel tuleb kasutada, kas transliteratsiooni või tõlget. Ajalooliste isikute hüüdnimed, mis ei ole pärisnime osad, tõlgitakse. Kaasaegse perioodika nimetused aga translitereeritakse.

Välismaiste pärisnimede juures (päris või väljamõeldud isikute eesnimed või perekonnanimed) on väga oluline helikujundus ja õigekiri tõlkides. Kui mõlemas keeles on üks ja sama tähestiku süsteem, siis nimed edastatakse sihtkeelde täpselt lähtekeele kujul – translitereeritakse.

¹ Karen Schmidt kasutab oma uurimistöös terminit *tõlkestrateegiad*, aga käesolevas magistritöös eristatakse kahte *tõlkestrateegiat*, mis on, kas kodustav või võõrapärastav, ja konkreetsete tõlkestrateegiate raames rakendatavaid tõlkemeetodeid.

2. Subtiitrid

Audiovisuaalne tõlge on suhteliselt hilja saanud akadeemiliselt käsitlevaks valdkonnaks ning kuni viimase ajani on seda väga vähe uuritud. Gambier hindab 1995. aastat kui murrangulist, mil audiovisuaalset tõlget hakati teaduslikult analüüsima (2006: 262). Audiovisuaalse tõlke alla kuuluvad subtitreerimine, dubleerimine, pealelugemine ja audiokirjeldus. Subtitreerimise puhul säilivad filmi originaalhelid ja -tekstid ning ekraanile ilmub tekst sihtkeeles. Eristatakse tavalisi subtiitrid ja subtiitrid kuulmishäiretega inimeste jaoks. Viimasel juhul annavad subtiitrid rohkem informatsiooni – iga peategelase jaoks on oma värvi subtiitrid või subtiitritele on lisatud kõneleja nimi, ning ka erinevad helid, muusika on märgitud lisasubtiitrites ekraani parempoolses nurgas üleval. Dubleerimisel säilitatakse filmi originaalhelid, kuid hääled lähtekeeles asendatakse häältega sihtkeeles. Pealelugemine on tõlketehnika, kus tekst loetakse kaadrile peale, jättes alles originaalhelid ja -tekstid. Nägemisraskustega inimeste jaoks kasutatakse audiokirjeldust, kus repliikide vahel selgitatakse kõike, mis toimub ekraanil.

2.1 Audiovisuaalse tõlke ajalugu

Põgusalt tuleks tutvustada ka audiovisuaalse tõlke ajalugu. Kuni 1920. aastani olid kõik filmid tummfilmid, kus kasutati vahetiitrid, mis ilmusid ekraanile iga paari minuti tagant. Seega oli neid kerge tõlkida ja originaaltiitrid tõlkega asendada. Esimene subtitreeritud film *The Jazz Singer* linastus Pariisis 1929. aastal. Filmide dubleerimine sai väidetavalt alguse Ameerika Ühendriikides ja jõudis Euroopasse 1936. aastal. Sellest ajast sai alguse ka suur arutelu selle üle, kas on parem filme subtitreerida või dubleerida. Praegu on teada, et mõlemal viisil on oma eelised ja puudused. Üldiselt peetakse dubleerimist kodustavaks ja subtiitrid võõrapärastavaks tõlkestrateegiaks ning dubleerimine on kallim. Ka inimesed ise saavad valida, mismoodi nad tahavad filmi vaadata. On inimesi, kellele meeldib vaadata filme subtiitritega just selleks, et originaalkeelt kuulata ja niimoodi võõrkeelt õppida, aga on ka inimesi, kes ei soovi filmi vaatamise ajal lugemisega tegeleda ja seetõttu eelistavad dubleeritud filme. (Zojer 2011: 396)

See, millist filmi tõlkimise viisi konkreetses riigis kasutakse, on välja kujunenud ajaloolistel ja majanduslikel põhjustel. Saksamaa, Itaalia, Prantsusmaa ja Hispaania olid esimesed riigid, kes otsustasid filme dubleerida. Prantsusmaa otsustas nii, kuna prantslased

püüavad hoida oma kultuuri ja keelt ning mitte lasta välisriikidel seda mõjutada. Saksamaa, Itaalia ja Hispaania olid 20. sajandil fašistlikud riigid, kindlad oma üleolekus ja täiuslikkuses, diktaatorid arvasid, et oma keele kuulamine kinnitab selle keele ja oma riigi tähtsust, ning 20. sajandi sõjajärgsed filmitööstused olid paljuski mõjutatud endise fašistliku valitsuse poolt. Seega hispaanlased olid nende aastate jooksul juba harjunud dubleeritud filmidega. (Szarkowska 2005: 2-4)

Subtiitrid on kasutusel näiteks Hollandis, Norras, Rootsis, Taanis, Kreekas, Sloveenias, Portugalis. Need riigid on valinud subtitreerimise, kui odavam viis, kuna vaatajaid on nendes riikides vähem, seega on ka eelarve filmide tõlkimiseks väiksem. (Bernschütz 2010: 3) Eesti on ka subtitreeriv riik, ning kuna Eestis on palju etnilisi venelasi, on subtiitrid kinos tavaliselt kahes keeles – eesti ja vene. Televisioonis näidatavad filmid subtitreeritakse eesti keelde, aga erinevate telesarjade tõlkimiseks kasutatakse tihti pealelugemist. Laste animafilme reeglina dubleeritakse nii kinos, kui ka televisioonis. Esimene suurdublaaž, kus iga karakteri loeb sisse eraldi näitleja, tehti 2002. aastal animafilmile „Jääaeg“.

Veel mõnedes riikides on tõlkeviisina kasutusel tõlkeviisina pealelugemine. Tavaliselt rakendatakse seda dokumentaalfilmide ja spordisaadete tõlkimisel, aga näiteks Venemaal ja Poolas kasutatakse seda ka filmide tõlkimiseks. Kuid kinos on Venemaal filmid dubleeritud (välja arvatud mõned kinod, kus spetsiaalselt näidatakse filme ainult subtiitritega), ja Poolas subtitreeritud. (Szarkowska 2005: 2)

2.2 Subtiitritele esitatavad nõuded

Subtiitrite tegemisel on ajalised ja ruumilised piirangud. Fotios Karamitroglou on üks audiovisuaalse tõlke spetsialiste. Ta on täheldanud, et iga subtiiter koosneb kõige rohkem 37. märgist ühel real, üks või kaks rida võivad olla ekraanil üheaegselt (Karamitroglou 1998). Subtiitrite tegija ei pea püüdma anda edasi kõike, ta peaks otsustama, millist osa informatsioonist edastada ja milline osa välja jätta. Selline otsus peab olema tehtud, hinnates konkreetse informatsiooni panust terve filmi mõistmisesse. Eelistatakse kasutada lühemaid süntaktilisi konstruktsioone, nii saab teksti kiiremini läbi lugeda ja on ka lihtsam aru saada.

Kuna lugemise kiirus on keskmiselt 150 kuni 180 sõna minutis, siis võib kaherealine subtiiter olla ajaliselt ekraanil kuni 6 sekundit, ning ka kõige lühem subtiiter peab olema

ekraanil vähemalt 1,5 sekundit, et ei tekiks vilkumise fenomeni. Subtiitrite tegemist raskendab ka see, et kui pilt ekraanil muutub, siis eelmine subtiiter ei tohi ekraanile jääda, kuna vaataja mõtleb siis, et see on uus subtiiter, ja hakkab seda teist korda lugema. Kuid tihti on see väga raske ja kattumisi tuleb ikka ette. (Zojer 2011: 399)

Subtiitrite tegemist võib jagada kolmeks etapiks. Esimeses etapis jagatakse originaalkeelne käsikiri stseenideks. Teises etapis eraldatakse tekst filmist ja tõlgitakse. Kolmandas etapis sünkroniseeritakse tõlgitud tekst ajaliselt filmiga.

Selliste ajaliste ja ruumiliste piirangute tõttu peab tõlkija otsustama, mida subtiitrites tõlkida ja mida välja jätta. Seepärast ei ole subtiitrite tegija ainult tõlkija, vaid ka toimetaja. Ta peab väljajätmisesse väga tähelepanelikult suhtuma, kuna ka väiksemad väljajätmised võivad tähendust palju muuta. (Zojer 2011: 400)

3. Kultuurispetsiifilised elemendid subtiitrites

3.1 Tõlkemeetodid

Lisaks raskustele, mis tulenevad ajalistest ja ruumilistest piirangutest, peab subtiitrite tõlkija hakkama saama ka riigi kultuuri, ajaloo, ühiskonna või geograafiaga seotud KSEde tõlgendamisega. Tõlkijate jaoks on see üks kõige suurematest väljakutsetest, sest piirangute pärast on subtiitrites seda teha raskem, siin pole ruumi nt joonealustele märkustele, selgitustele ees- või järelsõnas. Mõnikord on KSE mõnevõrra lihtsam tõlkida sihtkeelde, näiteks kui see on topograafiline väljend, mida saab probleemideta transkribeerida. Kuid sageli on lähteteksti sõna väga tihedalt seotud lähtekultuuriga ning seda on seetõttu keeruline mõista vaatajatel, kelle jaoks on film tõlgitud.

Heidi Zojer väidab, et iga hea tõlkija olulised omadused, nagu „lähtekeele nüanssidest arusaamine, hea kirjutamise oskus sihtkeeles ja üksikasjalikud teadmised riigi või riikide kultuurist, kus räägitakse sihtkeeles“ pole piisavad. Tema arvates on KSEde tõlkimisel tähtis saada aru audiovisuaalmeedia piirangutest; kuid tihti jäetakse KSEd tõlkimata, mis viib „kultuurilise lõheni“. (Zojer 2011: 401) Seega võib järeldada, et tõlkija peab hoolimata tehnilistest piirangutest siiski maksimaalselt pingutama, et anda edasi olulisi KSE.

Nedergaard-Larsen (1993), Karamitroglou (1997), Pedersen (2005) on läbi teinud mõningaid audiovisuaalses kontekstis KSEde tõlkimisele pühendatud uurimusi. Karamitroglou (1998: 10) pakub olenevalt KSEst ja olukorrast välja viis tõlkevõimalust ning ta seletab neid fraasi “*They were following orders from 10 Downing Street*” (eesti k Nad täitsid Downing Street 10 käske) näitel, kus „10 Downing Street“ viitab Suurbritannia peaministrile, kelle ametlik residents asub antud aadressil. Karamitroglou klassifikatsiooni võib võrrelda Newmarki omaga:

- kultuuriline ülekanne (*cultural transfer*) - “*They were following orders from _____*,” kus tühik tuleb täita sihtkeele peaministri nimega. Vastab teisele punktile Newmarki klassifikatsioonis (kultuuriline asendamine);
- transpositsioon (*transposition*) - “*They were following orders from 10 Downing Street*”. Vastab esimesele punktile Newmarki klassifikatsioonis (ülekanne);
- transpositsioon selgitamisega (*transposition with explanation*) - “*They were following orders from 10 Downing Street, the Prime Minister’s House*”. Vastab Newmarki

klassifikatsiooni esimese ja kolmanda punktide kombinatsioonile (ülekanndmine ja funktsionaalne või kirjeldav asendamine);

- neutralisatsioon (*neutralisation*) - “*They were following orders from the Prime Minister*”. Vastab Newmarki klassifikatsiooni kolmandale punktile (funktsionaalne või kirjeldav asendamine);

- väljajätmine (*omission*) - “*They were following orders*”. Vastab Newmarki klassifikatsiooni kaheksandale punktile (väljajätmine).

Seega võib väita, et viis Newmarki tõlkemeetoditest KSEde tõlkimiseks ilukirjanduses vastavad peaaegu täielikult Karamitroglou KSEde tõlkemeetoditele audiovisuaalses tõlkes. Kultuuriline asendamine vastab kultuurilisele ülekanndele, ülekanne vastab transpositsioonile, ülekanne ja funktsionaalse või kirjeldava asendamise kombinatsioon vastab transpositsioonile selgitamisega, funktsionaalne või kirjeldav asendamine vastab neutralisatsioonile ja mõlemal autoril esineb eraldi meetodina väljajätmine.

Pedersen (2005) on vaadelnud kirjeldavaid subtiitrite tegemise norme ja töötanud välja KSEde tõlkimise meetodite mudeli, mis Venutti (1995) järgi eristab võõrapärastavat (*SL oriented*) ja kodustavat (*TL oriented*) tõlkemeetodit, mis omakorda jagunevad veel mitmeks meetodiks. Eraldi teistest käsitletakse ametlikku vastet (*official equivalent*), kuna see erineb ülejäänud tõlkemeetoditest (vt Joonis 1).

Vaatleme seitset põhilist tõlkemeetodit subtiitrite jaoks, mida pakub välja Pedersen (2005: 4):

1) Säilitamine (*retention*), mis on kõige enam lähtekeelele orienteeritud meetod. KSE kantakse üle samas vormis nagu originaaltekstis. Mõnikord märgitakse see ära jutumärkidega või kursiiviga.

2) Täpsustus (*specification*), mis tähendab, et KSE jäetakse samasse vormi, kuid seda tehakse arusaadavamaks, selgitamise kaudu. See on lähtekeelele orienteeritud meetod.

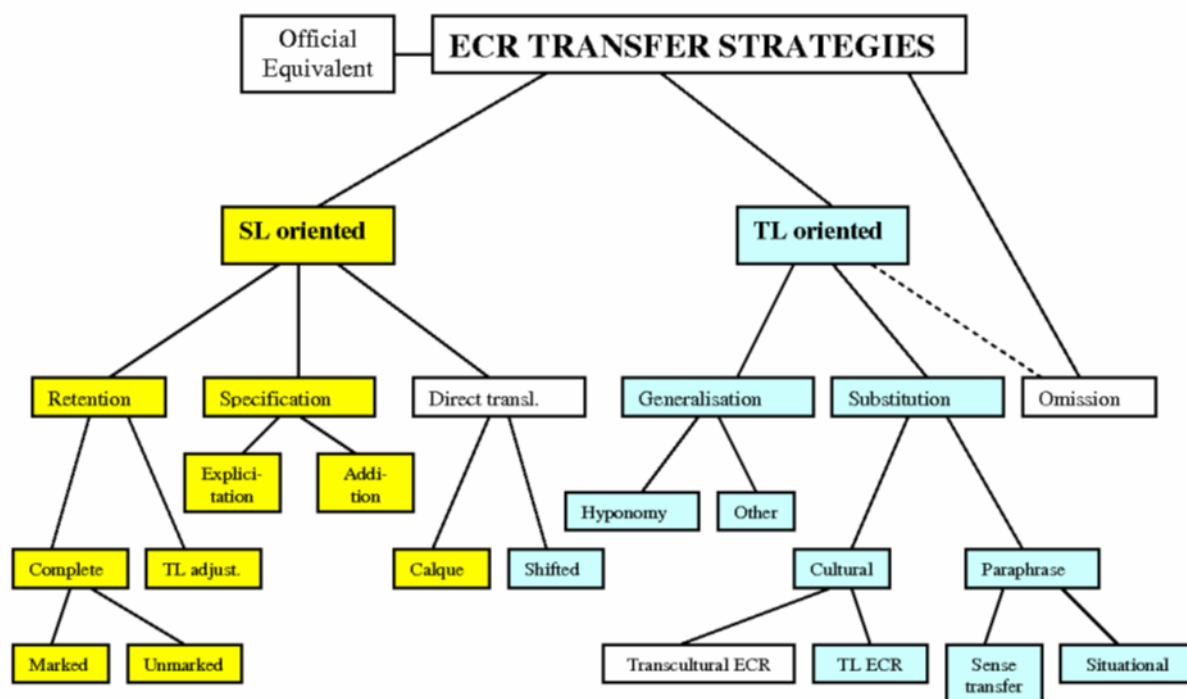
3) Otsene tõlge (*direct translation*), mida, Pederseni järgi ei kasutata isiklike nimede, vaid ettevõtete, ametlike institutsioonide, tehniliste tööriistade nimetuste puhul. See on lähtekeelele orienteeritud meetod.

4) Üldistamine (*generalisation*), mis asendab millelegi konkreetsele viitava KSE üldisema terminiga. See on sihtkeelele orienteeritud meetod.

5) Asendamine (*substitution*), mis asendab täpse KSE millegi muuga, kas teise KSEga või parafraseerimisega. See on sihtkeelele orienteeritud meetod.

6) Väljajätmine (*omission*) on ka tõlkemeetod, mida võib kasutada. Mõnikord kasutavad tõlkijad seda vastutustundlikult, kuna teised meetodid ei sobi, aga mõnikord mitte, kui nad ei taha kontrollida, kas KSE poleks võimalik tõlkida mõne teise tõlkemeetodi abil. See on lähtekeelele orienteeritud meetod.

7) Ametlik vaste (*official equivalent*), mis erineb teistest meetoditest, ja kui see on olemas ühe või teise KSE jaoks, siis tõlkija võib seda kasutada, proovimata ise tõlkida.

Joonis 1. Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkemeetodid subtiitrites Pederseni (2005) järgi

Pedersen (2005: 9) tuleb järeldusele, et on palju meetodeid KSEde tõlgendamiseks sihtkeele subtiitrites, millest kõik ei ole seotud tõlkimisega. Kõige väiksemate muutusteni sihtkeeles viivad **säilitamine**, **ametlik vaste** ja **otsetõlge**. Nii-öelda „sekkuvad“

tõlkemeetodid on **täpsustus, üldistamine** ja **asendamine**. **Väljajätmine** ei kuulu ühessegi nendest gruppidest. Päriselus aga tihti tõlkemeetodeid kombineeritakse. Lisaks sellele, seletavad tõlkemeetodid lingvistiliselt, kuidas tõlgendatakse KSE lähtekeelest sihtkeelde, kuid see ei tähenda, et subtiitrite tegija valib teadlikult ühe või teise tõlkemeetodi, ta võib teha seda ka alateadlikult. Eriti kasutades kombineeritud tõlkemeetodit võib ta mitte teada, et kasutas rohkem kui ühte tõlkemeetodit.

Narváez (2015) oma töös “Culture-bound aspects in subtitling of animated films. *Tales of the night of M. Ocelot*” kasutab järgmist KSEde tõlkemeetodite klassifikatsiooni:

1. transpositsioon (*transposition*) – lähtekeele KSE asendamine sihtkeele KSEga;
2. tõlkelaen või sõnasõnaline tõlge (*calque or literal translation*);
3. seletus (*explication*) – subtiitrite tegija püüab muuta lähteteksti sihtkeele auditooriumi jaoks arusaadavamaks;
4. kultuuriline kohandamine (*cultural adaptation*), mis jaguneb kolme tüüpi: piiratud universalisatsioon (*limited universalization*) – KSE asendamine lähtekultuuri elemendiga, mis on sihtgrupi jaoks arusaadav; täielik universalisatsioon (*absolute universalization*) – KSE asendamine neutraalse nähtusega või KSE tähenduse seletusega; kultuurne asendus või neutraliseerimine (*cultural substitution or naturalization*) – asendamine KSEga sihtkeele kultuurist;
5. üldistamine (*generalization*);
6. laen (*loan*) – lähtekeele sõna viiakse muudatusteta üle sihtkeelde, näiteks isikunimede puhul.

Oma uurimistöös tuleb Narvaez järeldusele, et subtiitrites kasutatavad KSEde tõlkemeetodid on sihtmärgile suunatud, see tähendab sihtkeele auditooriumile arusaadavaks tehtud läbi transpositsiooni, seletuse ja tõlkelaenu, ning üldiselt vastavad sihtkeele auditooriumi ootustele. Samuti näitavad uurimistöö tulemused, et sotsiokultuuriline aspekt ja tõlkemeetodid on omavahel tihedalt seotud.

3.2 Parameetrid (faktorid), mis mõjutavad subtiitrite tegija otsuse langetamist

See, millise otsuse võtab vastu subtiitrite tegija, oleneb erinevatest faktoritest. Pedersen (2005: 10) toob välja 7 faktorit:

1. Kultuuridevahelisus (*transculturality*)
kultuurid on üksteisega väga seotud, ning paljud KSEd, mis olid kunagi tuntud ainult ühes kultuuris, on nüüd ausaadavad maailma mastaabis ja pole enam seotud ühe konkreetse kultuuriga. Nii peabki subtiitrite tegija otsustama, kui tuttavad on lähteteksti ja sihtteksti auditooriumid antud KSEga.
2. Ekstratekstuaalsus (*extratextuality*):
see tähendab, et KSE võib eksisteerida, kas ainult sihtkeelses tekstis või ka tekstist väljaspool. Kui see eksisteerib ka väljaspool, siis on see tekstiväline KSE. Kui ainult tekstis, siis – tekstisisene KSE.
3. Viite tähtsus (*centrality of reference*):
see on üks tähtsamaid faktoreid. Tõlkija peab otsustama, kui tähtis on antud KSE tekstis makrotasemel ja mikrotasemel. Kui see on tähtis makrotasemel, siis on see tavaliselt seotud temaga, ja kõige õigem meetod on valida ametlik vaste. Kui KSE ei ole tähtis makrotasemel, siis tuleb seda vaadelda mikrotasemel. Kui see ei ole tähtis mikrotasemel, siis võib kasutada väljajätmist, kuid sellega peab olema väga ettevaatlik, et oluline element ei kaoks ära ega poleks liiga muudetud.
4. Intersemiootiline koondamine (*intersemiotic redundancy*):
subtiitrid erinevad tavalisest tekstist, sest need on osa polüsemantilisest tekstist. Erinevalt kirjandustõlkest või dubleerimisest, kus lähtekeel on asendatud sihtkeelega, lisavad subtiitrid informatsiooni, sest lähtekeel säilib. Polüsemantiline tekst koosneb neljast kanalist: mitteverbaalne visuaalne kanal (pilt), mitteverbaalne audio kanal (muusika, helid), verbaalne audio kanal (dialoog), verbaalne visuaalne kanal (tiitrid). Need kanalid tekitavad omavahel intersemiootilise koondumise, ja mida rohkem seda on, seda vähem peab olema seletatud subtiitrites.
5. Kaastekst (*co-text*):
kui KSE on juba selgitatud varem või hiljem kaastekstis, siis subtiitrites pole vaja seda kogu aeg teha.
6. Meedia-spetsiifilised piirangud (*media-specific constraints*):
need piirangud on seotud ka sellega, et suuline tekst muutub kirjalikuks ja seega formaalsemaks. Peale selle eksisteerivad subtiitritele ajalised ja ruumilised piirangud, millest oli eespool juttu. See tähendab, et kiire dialoogi puhul on subtiitrite tekst kokku võetud. Aga samas meedia-spetsiifilised piirangud võivad olla väikesed,

näiteks aeglase dialoogi puhul, on subtiitrite tegijal ruumi ja aega kasutada selliseid meetodeid nagu lisamine või parafras.

7. Paratekstilised kaalutlused (*paratextual considerations*):

kui eelmiseid faktoreid sai analüüsida tekstide või teksti ja maailma koosmõjus, siis viimane faktor käib kõige rohkem teksti enda kohta. See faktor keskendub tõlkimise situatsioonile, millest sõltub tõlkemeetod.

Kontekstiga arvestamise tähtsusest tõlkemeetodi valimisel kirjutab ka Nathalie Ramière (2006: 160), tema toob välja järgmised faktorid:

- lingvistiline kaastekst;
- polüsemiootiline kontekst;
- KSE funktsioon ja tähtsus filmi laiemas kontekstis;
- tehnilised piirangud;
- filmi žanr;
- filmi sihtgrupp;
- filmi levitamise kontekst (filmil linastumisega seotud paratekst);
- üldine kultuuriline kontekst, jne.

Hea filmitõlke jaoks peab tõlkija kogu aeg mõtlema mitte ainult käesolevast fraasist, vaid terve kontekstist.

4. M. Bulgakovi „Meister ja Margarita“

On väga tõenäoline, et rahvuskultuuri mentaliteedid ja nende keele esindajad on kõige ilmsemad ambivalentsetes ajaloolistes ajastutes. Täpselt nii ongi sotsialistliku perioodiga. Sellest vaatenurgast täidab Mihhail Bulgakovi „Meister ja Margarita“ täielikult seda tingimust. Romaan on kui nõukogude inimeste 1920-1930. aastate sotsiaal-poliitilise ja majandusliku elu peegel (Milostivaya, Marchenko 2014: 41).

Mihhail Bulgakov (1891-1940) on kahekümnenda sajandi vene kirjanik, näitekirjanik, lavastaja ja näitleja. Ta on paljude novellide, juttude, romaanide, lavastuste autor. „Meister ja Margarita“ on M. Bulgakovi kõige kuulsam romaan. Selle loomise kavatsus sai alguse 1928-1929. aastatel, kui M. Bulgakov hakkas kirjutama „Romaani Saatanast“, mida tõestavad ka erinevad esialgsed romaani nimetused: „Черный маг“, „Консультант с копытом“, „Великий канцлер“, „Черный Богослов“, „Евангелие Воланда“, „Князь тьмы“ jt (Belobrovtsseva, Kuljus, 2012a: 7). Eesti keeles „Must maag“, „Kabjaga konsultant“, „Suur kantsler“, „Must Teoloog“, „Wolandi Evangeelium“, „Pimeduse vürst“.

Töö romaani kallal kestis peaaegu kümme aastat koos pikkade pausidega, mis mõnikord muutsid autori kavatsusi. Aastal 1931 ilmub romaani peamine naistegelane Margarita ning temaga seotud nimeta meestegelane, kes aastal 1934 muutub Meistriks, ning kolme aasta pärast saab romaan nimeks „Meister ja Margarita“. Viimased leheküljed dikteeris M. Bulgakov oma naisele 1940. aasta veebruaris, kolm nädalat enne oma surma.

Romaani kompositsioon tuleneb autori ideest kirjutada oma romaan kui „tekst tekstis“, mis tähendab, et romaan koosneb erinevatest iseseisvatest osadest. Üks tekst räägib sündmustest, mis toimuvad nõukogudeaegses Moskvas, ning teine tekst – kahe tuhande aasta tagustest sündmustest, mis toimusid Jeršalaimi linnas (Belobrovtsseva, Kuljus, 2012: 13). Romaani algus toimubki väljamõeldud maailmas – Jeršalaimi linnas. Seejärel suundub lugeja nii öelda reaalsesse maailmasse, kus Saatan koos oma saatjaskonnaga külastab ootamatult tülhingeliselt ateistlikku Moskvat. Nad vallandavad enneolematu kaose. Saatan tegeleb õigusemõistmisega ja karistamisega ning tegelikult satuvad tema kurja loitsu alla ainult katkiste või mädanenud nähtustega seotud inimesed. Lugeja näeb ka seda, et autor on irooniline Saatanaga suhtes. Igal juhul see on ideaalne võimalus autoril mõista kohut kirjanduslike kurjategijate ja kogu ebainimliku bürokraatliku süsteemi üle.

See raamat on polüfooniline, rikkalik keeruliste filosoofiliste ja moraalsete probleemide poolest, see hõlmab laia teemaderingi. Romaanis luuakse 1930. aastate hirmu ja poliitiliste tagaajamiste õhkkond, mida autor sai tunda ka omal nahal. Kõige ilmekamalt on erakordselt andeka isiksuse survestamist ja tagaajamist Nõukogude Liidu poolt näidatud Meistriga asetleidvate sündmuste abil. Seda tegelaskuju võib põhjendatult pidada autobiograafiliseks. (Milostivaya, Marchenko, 2014: 41)

M. Bulgakovi elu jooksul romaan ei ilmunudki, kuna see oli liiga ohtlik, kuid enne autori surma andis tema naine Jelena Bulgakova lubaduse romaan avaldada. Esimest korda ilmus „Meister ja Margarita“ 1966-1967. aastatel ajakirjas „Moskva“, kuid romaan polnud täielik – 12% tekstist oli tsensuuri poolt välja lõigatud ja toimetajate poolt muudetud. Aasta hiljem avaldas Eesti kirjastus „Eesti Raamat“ romaani eesti keeles aga samuti kärbetega. Väljaspool Nõukogude Liitu ilmus „Meistri ja Margarita“ tsenseerimata versioon – 1967. aastal Pariisis ja 1969. aastal Frankfurdis. Esimest korda ilmus romaani täielik venekeelne tekst Nõukogude liidus toimetaja muudatustega aastal 1973 ja järgmine versioon, mis ühendas J. Bulgakova ja toimetaja redaktsioone, ilmus 1989. aastal (Belobrovtseva, Kuljus, 2007a: 29-31)

Inglise keelde on romaani tõlgitud vähemalt kuus korda, kõige tuntumad tõlked on Mirra Ginsburg (1967), Michael Glenny (1967), Diana Burgin ja Katherine Tiernan O'Connor (1995), Richard Pevear and Larissa Volokhonsky (1997). Viimased tõlked on teinud Michael Karpelson (2006) ja Hugh Alpin (2008). Kriitikud ja ka tavalised lugejad pooldavad erinevaid versioone, seega on raske otsustada, milline on kõige parem. Samas Ginsburg ja Glenny tõlkisid 1967. aasta tsenseeritud nõukogudeaegset teksti, seega pole nende tõlked täielikud.

Nagu eelpool öeldud ilmus „Meister ja Margarita“ eesti keeles esimest korda kärbetega 1968, seejärel 1995. aastal kahes trükis, ning kordustrukid aastatel 2001, 2007, 2010. Romaani tõlkijad on Maiga Varik ja Jüri Ojamaa.

„Meister ja Margarita“ on ka samanimeline vene režissööri Vladimir Bortko film, mis koosneb 10. osast ja esilinastus 2005. aastal². Vladimir Bortko püüdis maksimaalselt täiuslikult anda edasi raamatu sisu ning filmi tekst on väga lähedane raamatu omale. Tänapäeval on märgatav kasvav huvi M. Bulgakovi teosete vastu välismaal, see puudutab eriti „Meistrit ja Margaritat“. Ka teleseriaal on jõudnud välismaale: see on ilmunud Eestis eesti- ja teistes riikides ingliskeelsete subtiitritega.

² Tegelikult valmis M. Bulgakovi põhjal esimene „Meister ja Margarita“ film juba 1994. aastal, kuid jäi riitulile tolmuma kuni 2011. aastani.

Tänu Bulgakovi talendile märgata ümbritseva maailma väiksemaidki detaile ja kirjeldada neid oma romaanides, kujunes mõiste „Bulgakovi Moskva“. (Milostivaya, Marchenko, 2014: 41) Nii romaan kui ka seriaal sisaldavad väga palju KSE, mis on seotud nii vene, nõukogude aja kui kreeka-ladina ja juudi kultuuriga, mõned KSEd on ka raamatu autori enda poolt väljamõeldud, ja neid on raske tõlkida. Erinevad autorid on varasemalt uurinud „Meister ja Margarita“ raamatus esinevate KSEde tõlkimist inglise keelde (Shuttleworth, 1994; Rolina, 2009; Milostivaya, Marchenko, 2014). Antud uurimus läheb kaugemale ning analüüsib samanimelise telefilmiga nii inglise-, kui ka eestikeelseid subtiitreid.

5. Meetod ja analüüs

5.1. Meetod

Analüüsi jaoks oli kõige pealt koostatud KSEde korpus (vt Lisa 2). Selle jaoks kasutati „Meister ja Margarita“ mitmeosalise filmi DVD plaate, millel on film venekeelsena (originaal) koos eesti- ja ingliskeelsete subtiitritega. Samuti kasutati filmi stsenaariumi originaalkeeles ja eesti- ning ingliskeelsete subtiitrite tekstifaile. Filmi stsenaarium aitas jälgida iga repliigi ajastust filmis ja võrrelda neid subtiitritega, mis samadel sekunditel ilmusid ekraanile, ning KSEd kolmes keeles välja kirjutada. Korpus koosneb 223 KSEst originaalkeeles ja paralleelsetes eesti- ning ingliskeelsetes tõlgetes. Kuna mõnikord ei kajastu konkreetne KSE ühes või teises tõlkes, siis kokku tuli 669 KSEd. On ära märgitud ka iga KSE ekraanile ilmumise aeg (vt Lisa 2 lk 63). Korpuses on esindatud ka mitmesugused isikunimed, kuid kuna nende (eelkõige tähendusega nimede) tõlkimine on eraldi teema, mis vajab põhjalikku käsitlemist, siis neid selle magistr töö raames eraldi ei analüüsita. Seda teemat on eraldi uurinud erinevad autorid (Newmark 1981, Rozalka 2012). Põgusalt on vaadeldud vaid kahte näidet (68) ja (69), vt. lk 42.

Lisaks KSEde korpusele koostati ka keeleliste elementide korpus (vt Lisa 3), kus on esile toodud erinevad venekeelsed sõnad ja fraasid, mis pole oma olemuselt KSEd, kuid kuuluvad lahutamatu vene kultuuri juurde. Neil pole täpseid vasteid teistes keeltes, seega on huvitav vaadata, kuidas on tõlkijad nendega hakkama saanud. Korpuses on 8 näidet koos nende tõlgetega eesti- ja ingliskeelsetes subtiitrites, kokku 24. Eraldi keelelisi elemente antud magistr töö raames ei analüüsitud.

Kui KSEde korpus oli koostatud, süstematiseeriti ja grupeeriti kõik KSEd, sõltuvalt sellest, millisest kultuuriruumist need on pärit. Mõningatel juhtudel oli keeruline KSE klassifitseerida, kuna oli raske määrata, kas need kuuluvad vene või nõukogudeaegse kultuuriruumi juurde. Nendel juhtudel aitasid otsuse langetada erinevad etümoloogia sõnaraamatud, nt P. Chernykh (1999), A. Semenov (2003). Klassifikatsiooni aluseks võeti Rolina (2009: 14-15) konkreetselt „Meister ja Margarita“ romaanis esinevate KSEde jaotus (vt lk 9-10). Kokku tuli kuus gruppi, mis omakorda jagunevad alagruppideks. Põhigrupid jäid samaks, mis olid ka Rolina klassifikatsioonis:

I Vene kultuuriruumi KSEd;

II Nõukogudeaegse kultuuriruumi KSEd;

III Autori väljamõeldud nõukoguaegse kultuuriruumi KSEd;

IV Kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd;

V Autori väljamõeldud kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd;

VI Kolmandate kultuuriruumide KSEd.

Alagruppe aga muudeti ja täiendati vastavalt telefilmide subtiitrites esinevatele KSEdele.

Klassifikatsiooni alusel viidi läbi kasutatud tõlkemeetodite analüüs igas kategoorias. Analüüs seletatakse üksikasjalikult lahti järgmises alapeatükis koos konkreetsete näidetega telefilmist „Meister ja Margarita“. Näidetes on esmalt ära toodud originaallause (venekeelne), seejärel tõlge eesti ja viimasena inglise keelde. Tõlkemeetodi määramisel on aluseks võetud Pedersenini klassifikatsioon (vt lk 17-18), mida on täiendatud (nt lisati sõnasõnaline tõlkemeetod), seega on käesoleva magistritöö raames kasutatud järgmist KSEde tõlkemeetodite klassifikatsiooni:

1. Säilitamine – lähtekeele KSE on säilitatud sihtkeelde transliteratsiooni kaudu (sõna esineb samal kujul, mis originaalis, aga ümbertähitult).
2. Täpsustus – KSE jääb sihtkeeles samasse vormi, aga selle tähendust selgitatakse, et KSE oleks sihtkultuuri vaatajale arusaadav.
3. Otsene tõlge – KSEd, mis koosnevad ühest sõnast, tõlgitakse otse lähtekeelest sihtkeelde.
4. Sõnasõnaline tõlge – KSEd, mis koosnevad kahest või rohkem sõnast, tõlgitakse sõnade kaupa.
5. Üldistamine – konkreetse KSE asemel kasutatakse üldisemat terminit.
6. Asendamine – KSE asendatakse, kas mõne teise KSEga või parafraseerimisega.
7. Väljajätmine – lähtekeele KSE jäetakse taotluslikult sihtkeelsest tekstist välja. Mõnikord puudub tõlketekstis ainult KSE, kuid tuleb ette, et ka terve lause on välja jäetud.
8. Ametlik vaste – kui lähtekeele KSEl on olemas tuntud ja tunnustatud ametlik vaste, siis kasutatakse seda.

Paljudel juhtudel on rakendatud ka kombineeritud tõlkemeetodeid.

5.2 Näidete analüüs

5.2.1 Vene kultuuriruumi KSEd

a. Vene gastronoomilised KSEd

- (1) Дайте **Нарзану**.
Andke **narsaani**.
Give us **seltzer**.

Tegu on Põhja-Kaukaasias toodetava mineraalse veega, mida tihti juuakse ravi eesmärgil. (Ozhegov 1988 *sub нарзан*) Eestikeelses tõlkes on kasutatud ametlikku vastet, kuna see sõna oli eesti keeles juba olemas, ning tõlgitud säilitamise kaudu. Ingliseelses tõlkes on kasutatud üldistamist – *seltzer* tähendab lihtsalt gaseeritud vett, mis tundub olevat sobiv tõlkemeetod, kuna vaevalt, et sõna *narzaan* oleks arusaadav välismaalasest vaatajale.

- (2) Где-то ещё пил **старку**.
Jõin veel kuskil **starkat**.
I remember I drank **starka** somewhere.

Starka on spetsiaalne poola viin, nii et ka selle nimetus tuleb poola keelest. Seda on juba varem tõlgitud säilitamise kaudu nii vene, kui ka inglise ja eesti keelde, ning antud juhul kasutasid tõlkijad mõlemas sihtkeeles ametlikku vastet.

- (3) **Балычок** имею особенный.
On üsna erilist **balõkki**.
I have a special **little balyk** here.

Balõkk on kergelt soolatud ja õhu käes kuivatatud (vinnutatud) või külmsuitsutatud vääriskala. (Ozhegov 1988 *sub балык*) Sõna on türgi päritolu. Samuti nagu eelmise näite puhul, kasutasid tõlkijad mõlemas keeles ametlikku vastet, mis on tekkinud lähtekeele KSE säilitamise tulemusel. Selleks, et deminutiivi rõhutada, on ingliskeelsetes subtiitrites lisatud sõna „*little*“.

b. Vene geograafilised KSEd

Kokku leidis üheksa Vene geograafilist KSEd, mis koosnesid ühest sõnast. Kaheksa neist on mõlemasse keelde tõlgitud ametliku vaste kaudu, nagu järgmises näites:

- (4) Пора всё бросить к чёрту, и **в Кисловодск**.
Tuleb kõik kuradile saata ja **Kislovodski** sõita.
Maybe it's time to send it all to the devil and go **to Kislovodsk**.

Mõnevõrra teistest erinev on näide (5):

- (5) Другой - **на Зубовской**.
Teine sõitis **Zubovskaja kanti**.
Another one, **beyond Zubovskaya**.

Eestikeelses tõlkes on ametlikule vastele lisatud sõna *kanti* ja ingliskeelsetes subtiitrites – *beyond*.

- (6) Прошу вас опять вернуть нас в подвал в переулке **на Арбате**.
Palun, et me oleksime tagasi oma keldrikorteris **Arbatil**.
I ask that we be returned to the basement **in the lane off the Arbat**.

Ingliskeelses tõlkes on lisatud *in the lane off*, selgitades, et *Arbat* on tänav. See tähendab, et koos ametliku vastega on rakendatud ka täpsustuse tõlkemeetodit.

- (7) Уедь на юг, к **Чёрному морю**.
Sõida lõunasse, **Musta mere äärde**.
Go to the south, **to the Black Sea**.
- (8) Тьма, пришедшая **со Средиземного моря**, накрыла ненавидимый прокуратором город.
Vahemerelt tulnud pimedus kattis linna, mida prokuraator vihkas.
The darkness that came **from the Mediterranean Sea** covered the city hated by the procurator.
- (9) Он на **Москва-реке**.
Moskva jõe ääres.
Why, of course, he's **at the Moscow River!**
- (10) Не то, что тогда **в Александровском саду**.
Mitte nii nagu seekord **Aleksandria aias**.
Not like that time in the **Alexandrovsky Garden**.
- (11) Некого гражданина сняли с севастопольского поезда связанным **на станции Белгород**.

Keegi kodanik tõsteti maha Sevostopoli rongil **Belgraadi jaamas**.

A certain citizen was taken off the Sebastopol train **at the Belgorod station**.

Nendes viies näites koosnevad KSEd kahest sõnast. Iga näite puhul on tõlgetes kasutatud ametlikku vastet.

(12) Сегодня **на Патриарших** будет интересная история.

Huvitav lugu juhtub täna **Patriarhi tiikide juures**.

This evening there will be an interesting story **at the Ponds**.

На Патриарших on iga venelase jaoks arusaadav lühend Moskva linna kohanimest *Патриаршие пруды* (Patriarhi tiigid – eesti k). Eesti keele tõlkija kasutas siinkohal täpsustamist, lisades nimele *Patriarhi* sõna *tiigid*. Inglise keele tõlkija aga jättis välja koha nime ja kasutas ainult sõna „tiigid“, seega ta rakendas asendamise tõlkemeetodit. Nii võib aga vaatajale jääda arusaamatuks, millisest kohast on jutt.

(13) Ну если, конечно, **на Бронной** мне свалится кирпич.

Muidugi, kui mulle **Bronnaja tänaval** katuselt kivi pähe kukub.

It goes without saying, if a brick should fall on my head **on Bronnaya**.

(14) Сейчас я пойду к себе домой, **на Садовую**.

Lähen nüüd oma koju, **Sadovaja tänavale**.

Right now I'll stop by my place **on Sadovaya**.

(15) Сначала **в Скатерном**, потом здесь, на Бронной.

Skaternõi põiktänaval ja siin, Bronnajal.

They tried to detain me twice, **in Skaterny** and here on Bronnaya.

Nendes näidetes on esindatud Moskva tänavate nimetused, venekeelses tekstis on välja jäetud sõna *tänav* või *põiktänav*, aga eestikeelsetes subtiitrites on see lisatud, mis tähendab, et on kasutatud täpsustust. Inglisekeelsetes subtiitrites aga on KSEd jäetud samasse vormi, mis originaalis, seega on kasutatud säilitamist. Kui mõelda vaataja seisukohast, siis esimene tõlkemeetod tundub andvat täpsema tulemuse. Inglise keelt kõnelevatele vaatajatele võib jääda arusaamatuks, millist kohta tähistab nt nimetus „*Skaterny*“.

c. Vene etnograafilised KSEd

(16) Пантелея **из буфетной**.

Pantelei **puhvetist** siia!

Get Pantelei **from the snack bar.**

(17) Драка с **буфетчиком** в той же "Ялте".

Kaklus **puhvetipidajaga** sealsamas, „Jaltas“?

Fought with **the barman** in the Yalta itself.

(18) Табурет **господину заведующему буфетом!**

Taburet **isand einelauapidajale!**

A tabouret for **mister buffet-manager!**

Käesolevas kolmes näites on KSEde põhisõnaks *буфет*, mis on vene keeles fikseeritud 1780. aastast alates ja see tähendab mingisuguse asutuse juures töötavat söögikohta või joogi ja kergema söögi müügiletti. *Буфетчик* tähendab sellise söögikoha juhatajat või töötajat. (Chernykh 1999 *sub буфет*) Kõigis kolmes näites on eestikeelsetes subtiitrites kasutatud ametlikku vastet, aga ingliskeelsetes – üldistamist, kuna sõnad *snack bar* ja *barman* on üldisema tähendusega kui *буфет* ja *буфетчик*. Kusjuures, *snack bar* ja *буфет* on küllaltki sarnase tähendusega, aga *barman* tähendab alkohoolsete jookide valmistavat inimest, mis ei vasta sõnale *буфетчик*. Viimases näites ingliskeelne *buffet-manager* tuleb sõnast *buffet*, mis tähendab rootsi lauda.

(19) **Счетовод**, откуда взялся этот самый маг?

Nooremraamatupidaja, kust see maag üldse välja ilmus?

Assistant director, where had the magician come from?

Sõna *счетовод* tähendab nooremraamatupidajat või raamatupidaja asendajat ning pole tänapäeval enam ametinimetuseks kasutusel. (Zahovaeva 2007) Eestikeelses variandis on kasutatud otsest tõlget ja ingliskeelses tekstis on rakendatud asendamise meetodit, sest *assistant director* tähendab mitte raamatupidajat vaid asedirektorit, seega selline tõlge pole kõige täpsem.

(20) Одно колесо **пудов десять** весит.

Ja ratas kaalub ju oma **10 puuda.**

The wheel alone weighs **three hundred pounds.**

Пуд on kaaluühik, eestikeelsetes subtiitrites on kasutatud ametlikku vastet ja ingliskeelsetes subtiitrites – asendamist, kuna *pound* tähendab *naela*. Siinkohal on huvitav ka

see fakt, et 1 puud on 40 naela, seega 10 puuda on 400 naela, aga ingliskeelses tõlkes on millegipärast 300 naela.

- (21) Да, взяла она **в бакалее** подсолнечного масла да и об вертушку разбила.
Ostis **poest** päevalilleõli ja lõi oma lehmalitri värava vastu puruks.
She bought sunflower oil and broke it on the turnstile.

Vene keelde tuli sõna *бакалея* XVIII sajandil pärsia või türki keelest ning tähendab poodi või poeosa, kus algul müüdi kuivatatud puuvilju ja muid toiduaineid ning hiljem ka kuiva toidukaupa ja mõningaid põhilisi kodutarbeid. (Semenov 2003 *sub бакалея*) Näites 27 on eesti keeles kasutatud üldistamist ja inglise keeles väljajätmist.

d. Vene kirjandus-, muusika-, kunstiteoste nimetused, kirjanike ja heliloojate nimed;

- (22) И хотя мы уже организовали кружок по изучению **Лермонтова**, шахматно-шашечный, пинг-понга и верховой езды, они не позволяют нам охватить весь коллектив в силу разных возможностей и интересов.

Ka kuigi me juba lõime **Lermontovi** loomingut uuriva ringi, male-kabe ringi, pingpongi ringi ja ratsutamisingi, ei ole me siiski kaasanud meie kollektiivi kõiki liikmeid, nende erinevatest võimalustest ja huvidest lähtuvalt.

Even though we had succeeded in organizing a club of **Lermontov** studies of chess and checkers, of ping-pong, and of horseback riding we can't rest on our laurels, common activities are very useful and provide many possibilities!

- (23) Дело в том, надо ли спрашивать удостоверение у **Достоевского**, чтоб убедиться в том, что он писатель?

Asi on selles, et kas ka **Dostoevski** käest peab liikmepiletit küsima, et veenduda, et ta on kirjanik?

So, then to convince yourself that **Dostoevsky** was a writer, do you have to ask for his identification card?

Mõlemas näites on tegu Vene tuntud kirjanikega ning nii eesti- kui ka ingliskeelsetes subtiitrites on tõlkimisel kasutatud säilitamist.

- (24) И сладкая жуть подкатывает к сердцу, когда думаешь о том, что в этом доме сейчас поспекает будущий автор "Дон Кихота", или "Фауста", или, черт меня побери, "**Мертвых душ**"!

Ja magus värin poeb südamesse, kui mõtled, et selles majas valmib praegu autor tulevasele „Don Quijotele“, „Faustile“ või, pagan võtaks, „**Surnud hingedele**“!

And a sweet awe creeps into one's hear at the thought that in this house there is now ripening the future author of a Don Quixote or a Faust or devil take me a **Dead Souls?**

„Surnud hinged“ on N. Gogoli romaan, mõlemas tõlkes on kasutatud selle nimetuse ametlikku vastet.

e. Vene religioossed KSEd

(25) Надо ударить, и крепко ударить по пилатчине и тому **богомазу**, который вздумал протащить её в печать

Tuleb anda vastulöök, ja hävitav vastulöök nii pilaatsusele ja ka **jumalapiltide plätserdajale**, kes on pähe võtnud seda trükki sokutada.

We must strike, and strike hard, at Pilatism of this the **icon-dauber** who had ventured to foist it into print!

See näide pärineb Meistri romaanile retsensiooni kirjutanud kriitiku lausest, seega *богомаз* tähendab antud kontekstis mitte lihtsalt *ikoonimaalijat*, vaid halba *ikoonimaalijat*. See mõte on mõlemas tõlkes üle kantud otseste tõlke kaudu, tänu sellele on mõlemates subtiitrites esialgne tähendus edasi antud.

(26) **"Воинствующий старообрядец".**

„Usufanaatik pealetungil“.

"A Militant Old Believer".

See nimetus tuleb kriitiku retsensiooni pealkirjast. Sõnasõnaline tõlge eesti keelde oleks *Sõjakas vanausuline*, seega võib öelda, et eestikeelsetes subtiitrites on kasutatud asendamist – *vanausuline* ei tähenda *usufanaatikut*. Inglisekeelsetes subtiitrites on kasutatud sõnasõnalist tõlget.

f. Vene ajaloolised KSEd

(27) **Лжедмитрий второй!**

Teine Vale-Dmitri!

A false Dmitri!

Nii eesti-, kui ka ingliskeelsetes subtiitrites on kasutatud ametlikku vastet.

5.2.2 Nõukogudeaegse kultuuriruumi KSEd

a. Nõukogudeaegsed gastronoomilised KSEd

- (28) **Абрикосовая**, только тёплая.
Aprikoosijooki, aga see on soe.
Apricot soda, only warm.

Venekeelses KSEs on välja jäetud sõna *vesi*, kuna iga venekeelt kõnelev inimene saab aru, millest on jutt. Eestikeelses tõlkes on lisatud sõna *jook* ning ingliskeelses – *soda*, seega on mõlemas tõlkes kasutatud säilitamise meetodit koos täpsustusega, mis on sobiv tõlkemeetod selleks, et ka välismaalasest vaataja saaks aru, millest on jutt.

b. Nõukogudeaegsed geograafilised KSEd

Järgnevates näidetes (29), (30) ja (31) esinevad Ukraina linnad, mis romaanis ja telefilmis toimuvate sündmuste ajal kuulusid Nõukogude Liidu koosseisu, seepärast analüüsitakse neid selles KSEde alajaotuses.

- (29) Ну, **Ялта**.
Jalta muidugi.
Well, it's **Yalta**.
- (30) **До Севастополя** по железной дороге около полутора тысяч.
Raudteed pidi on **Sevastopolisse** poolteist tuhat.
It's over fifteen hundred kilometers **to Sebastopol**.
- (31) **В Саратове, Киеве и Харькове** - трое Володиных.
Saratovis, Kiievis ja Harkovis kolm Volodinit.
In Saratov, Kiev and Kharkov, three Volodins.

Kõigis kolmes näites on meetodina kasutatud ametlikku vastet.

c. Nõukogudeaegsed etnograafilised KSEd

- (32) Это ж настоящие **червонцы!**
Need on ju päris **kümnekad!**
It's **ten-ruble bills!**

Originaalis on *tšervoneetsid*, mis olid NSV Liidu Riigipanga pangatähed, üks *tšervoonets* vastas 10 rublale. (Belobrovtseva, Kuljus 2007b: 201) Eesti keeles on kasutatud kõnekeelset ja inglise keeles neutraalset vastet. Mõlemal juhul saab aru, et tegu on kupüüriaga, mille

väärtus on 10, ingliskeelses tekstis viidatakse selgelt ka konkreetsele valuutale (s.t. rubladele), seega on kasutatud täpsustust.

(33) **Квартирный вопрос** только испортил их.

Ainult **korteriküsimus** on nad ära rikkunud.

Only the **housing problem** has corrupted them.

Korteriküsimus oli üks kõige teravamaid sotsiaalseid probleeme revolutsioonijärgsel Venemaal ja Nõukogude Liidus üldse, kuna inimesed jagasid sageli teistega ühiskorterit, kus nende jaoks oli väga vähe ruumi. Sageli käitusid inimesed korteri või toa saamiseks inimesed alatult, näiteks kaebasid naabrite peale, nagu ka romaanis Aloizi Mogarõtš kaebab oma naabri Meistri peale, mille järel Meister arreteeritakse, ja Aloizi Mogarõtš kolib tema korterisse elama. (Belobrovitseva, Kuljus 2007b: 203-204) See nähtus võib olla tundmatu vaatajatele, kes ei ole väga tuttavad Nõukogude Liidu kultuuriruumiga. Raamatus võiks see olla lahti seletatud (nt joonealuse märkusena), subtiitrites kahjuks pole selleks ruumi, nii eesti- kui ka inglise keelde on see KSE tõlgitud sõnasõnalise tõlke kaudu. Seega Nõukogude Liidu olustikku mittetundvale vaatajale võib see mõiste jääda arusaamatuks.

(34) Вот **червонец**.

Palun, **kümnekas**.

A **tenner** - I won't go.

Seekord on vene *червонец* inglise keelde tõlgitud teise sõnaga (vrd. näide (32)). *Tenner* tähendab kas 10-dollarist pangakupüüri Ameerikas, või 10 naela Inglismaal mitteformaalses inglise keeles. Seega ühe kultuuriruumi KSE on asendatud teise kultuuriruumi KSEga. Eestikeelses tõlkes on jälle kasutatud täpsustust, aga ingliskeelses - asendamist, aga kuna lähtekeele KSE on asendatud sõnaga, mis pärineb hoopis teisest kultuuriruumist, siis näib, et ingliskeelne variant ei anna edasi Nõukogude Liidu atmosfääri.

(35) **Трешки** есть?

Kas **kolmekaid** on?

Got any **threes**?

Трешка on kolme rublane pangatäht. Kummaski tõlkes pole selgitatud, et tegu on pangatähga, selle asemel on kasutatud otsest tõlget. Siinkohal, kuna filmitegelane näitab rahatähte, on vaataja jaoks selge, millest on jutt, seega pole täpsustus või selgitus ka vajalik.

d. Nõukogudeaegsete sotsiaalsete, haridusasutuste, organisatsioonide, poodide nimetused;

(36) Да взять бы этого Канта за такие доказательства, и года на три **в лагерь!**

Niisuguste tõestuste eest oleks tulnud see Kant kinni võtta ja kolmeks aastaks **vangilaagrisse** saata!

They ought to take this Kant and give him a three-year stretch **in Solovki** for such proofs!

Telefilmis on vene keeles kasutatud sõna *laager* tähenduses *vangilaager*, seega on eestikeelsetes subtiitrites rakendatud täpsustust. Inglisekeelsetes subtiitrites on rakendatud asendamist, kuna *laagri* asemel on *Solovki*, mis viitab Valges meres asuvatele Solovetsi saartele, kus Stalini ajal asus vangilaager karistust kandvate teadlaste jaoks. (Belobrovtseva, Kuljus 2007b: 119) Arvatavasti kasutas tõlkija seda asendamist, kuna romaani originaaltekstis on just *Solovki*, mitte *laager*, aga inglise keelt kõnelevale vaatajale võib jääda arusaamatuks, millele viidatakse.

(37) **В «Метрополе»?**

Metropolis?

At the Metropo!

Mõlemas keeles on kasutatud ametlikku vastet. Metropo on tuntud luksushotell Moskva kesklinnas, mis töötab ka praegu ja kus alates 1920. aastate lõpust peatuvad peamiselt välismaalased. Venelased saavad nimetusest kohe aru, millisest hotellist on jutt, aga välismaalastele võib see nimetus võõras olla, ja sellepärast oleks kasulik lisada ka täpsustus (vrd. näitega (62)).

(38) Могу ли я видеть **председателя правления** Босога?

Kas ma võiksin näha **korteriühistu esimeest** Bassoid?

May I see **the chairman** Bosoy?

Eestikeelsetes subtiitrites on *juhatuse esimeest* asendatud *korteriühistu esimehega*, ning inglise keeles on tõlkes säilitatud ainult *esimees* – *the chairman*. See tähendab, et eesti keeles on kasutatud asendamist ja inglise keeles üldistamist.

(39) А где **секретарь правления** Пролежнев?

Aga kus on **juhatuse sekretär** Prolezhnev?

What about **the secretary** Prolezhnov?

Eestikeelsetes subtiitrites on kasutatud sõnasõnalist tõlget ja ingliskeelsetes jällegi üldistamist, kuna tõlgitud on ainult sõna *секретар* – *the secretary*.

(40) Ключи у **председателя жилтоварищества** Босова.

Võtmed on **KÜ esimehe** sm. Barssovi käes.

Bosoy - **chairman of the tenants' association** has the keys.

(41) Жилплощадь его переходит в распоряжение **жилтоварищества**.

Tema elamispind läheb **KÜ** käsutuse.

The apartment is transferred to **the cooperative**.

On huvitav, et eesti keeles on mõlemas näites *жилтоварищество* tõlgitud kui *korteriiühistu*, aga inglise keeles on see algul *the tenants' association* ja siis *the cooperative*. Tõlkides eesti keelde vastavalt *üürnike ühing* ja *kooperatiiv*. Subtiitrites on kasutatud sõnasõnalist tõlget, aga ingliskeelne variant võib anda vaatajatele mitte piisavalt informatsiooni. Siinkohal on eesti keele tõlkija lasknud sisse trükivea *Bassoi* nimes (vrd näide (38)).

(42) Садовая 302-бис ДОМКОМ

-

SADOWAYA 302-bis HOUSECOM Administration

Tegu on sildiga maja seinale. Siltide tõlkimine erineb muust tekstist selle poolest, et kasutatakse trükitähti. Eesti keelde ei ole seda üldse tõlgitud, seega on kasutatud väljajätmist, ingliskeelses tõlkes on kasutatud säilitamist ja täpsustust (lisatud *administration*), kuid *housecom* jääb arvatavasti välismaalase jaoks arusaamatuks, kuna inglise keeles sellist sõna ei eksisteeri.

(43) В чистке **НКФ СССР** принимают участие рабочие бригады **Электростанции «ГЭТ»**.

NSVLiidu NKF puhastamisel osalevad **elektritehase “GET”** töölised.

Workers of the **Electric Plant GET** take part in the cleanup of **NKF SSSR**.

Eestikeelses tõlkes on mõlema KSE puhul kasutatud säilitamist, aga ingliskeelses tekstis on esimese KSE puhul rakendatud asendamist ja teise puhul säilitamist, kuigi abreviaatori *СССР* ametlik vaste on *USSR*.

e. Nõukogudeaegsed poliitilised KSEd

(44) Русская женщина, **комсомолка**.

Vene naine, **kommunistlik noor**.

By a Russian woman, a **Komsomol girl**.

KSE *комсомолка* on eesti keelde tõlgitud asendamise kaudu ja inglise keelde säilitamise ja täpsustamise teel – sõna *komsomol* on säilitatud, aga on lisatud *girl*, mis näitab, et tegu on naissoost isikuga, kuigi see tähendus on edasi antud juba lause esimeses pooles.

(45) Салют **красноармейцам!**

Tervitused **punaarmeele!**

Respects to **the grunts!**

Eestikeelsetes subtiitrites on kasutatud ametlikku vastet, aga ingliskeelsetes – asendamist, kuna *grunts* kuulub Ameerika kultuuriruumi juurde, kus niimoodi mitteformaalses keeles nimetatakse madala auastmega sõjaväelisi. (Oxford Dictionary of English 2003: 769) Pidades silmas kultuuriruumi, kus toimub filmi tegevus, oleks õigem tõlkida see KSE kui *Red Army soldiers*, kuna vastasel juhul kaob jällegi ära Nõukogude Liidu atmosfäär, nagu ka näites (34).

(46) Типичный **кулачок** по своей психологии.

Tüüpiline **kulakuvõsu** psühholoogia poolest.

Psychologically, a typical **little kulak**.

Kulak on „jõukas talupoeg, eriti see, kelle juures töötas sulaseid, päevalisi jt. Kulak on vene keeles rusikas“. (Liivaku 2008: 110) Mõlemas tõlkes on kasutatud ametlikku vastet (mis tekkis säilitamise kaudu). Selleks, et anda edasi venekeelset deminutiivi, on eesti keelde lisatud *võsu* ja inglise keelde *väike* (vrd. näitega (3)). Võimalik, et see mõiste jääb välismaalase jaoks, kes ei tunne hästi Nõukogude Liidu ajalugu, võõraks, aga erinevalt raamatust ei saa seda nähtust subtiitrites pikemalt ka lahti seletada.

(47) Притом кулачок, тщательно маскирующийся **под пролетария**.

Ja pealegi kulakuvõsu, kes ennast hoolega **proletaarlaseks** maskeerib.

Carefully disguising himself as a **proletarian**.

Proletaarlane tähendab töölisklassi kuuluvat inimest. (Liivaku 2008: 185-187) Mõlemas tõlkes on kasutatud ametlikku vastet.

(48) **Машину зря гоняет казённую!**

Muudkui kihutab **ametiautoga** ringi!

Availing hisself of a **government car**!

Казённая tähendab „riigile kuuluv“, Nõukogude Liidus oli see sõna väga populaarne, kuna paljud asjad, mida inimesed kasutasid, kuulusid riigile. Kuna täpset vastet sellele sõnale eesti ja inglise keeles pole, siis on tõlgetes kasutatud täpsustust, sest kui tõlkida tagasi vene keelde, siis *ametiauto* on *должностная машина*, ja *government car* on *правительственная машина*.

(49) **Пятилетку – в 4 года!**

-

5 YEAR PLAN - IN 4 YEARS!

Tegu on loosungiga, mis oli Varjete teatris lava tagaplaanil näha Wolandi esinemise ajal. Eestikeelsetes subtiitrites see ei kajastunud, seega tõlkija kasutas taas väljajätmist, nagu sarnase näite (42) korral. Inglisekeelsetes subtiitrites on kasutatud ametlikku vastet.

(50) О боже мой, это **Соловки**.

Issand jumal, aita mind!

-

Nagu eelnevalt sai juba seletatud nimetati *Соловки*-ks Valges meres asuvaid Solovetsi saari, kus Stalini ajal asus vangilaager karistust kandvate teadlaste jaoks. Käesoleva telefilm kontekstis tähendab see fraas, et Wolandi etenduse eest saadetakse teatri finantsdirektor Rimski karistuseks vangilaagrisse. Mõlemas tõlkes on kasutatud väljajätmist, kuid eestikeelsetes subtiitrites on väljajäetud ainult antud KSE ja lisatud *aita mind*, mida originaalis pole. Seega eestikeelse lause mõte on pigem palve Kõigekõrgema poole, samal ajal, kui venekeelne lause väljendab hirmu ja isegi ahastust. Inglisekeelsetes subtiitrites on finantsdirektori Rimski ahastavad sõnad tervikuna välja jäetud.

(51) Чистится быв. **эсер** Сегал.

Puhastatakse endist **esseer** Segali.

Former **eser** - Segal – cleared.

Esseer tähendab sotsiaal-revolutsionääri. (ÕS 2013: 155) Mõlemas tõlkes on kasutatud ametlikku vastet.

f. Nõukogudeaegsed kõneetiketi KSEd;

- (52) Разошлись, **товарищи**.
Minge laiali, **seltsimehed**.
Clear the area, **citizens**.

Sõna *товарищи* on siin kasutatud kui pöördumist. Eestikeelsetes subtiitrites on see tõlgitud ametlikku vaste kaudu, aga ingliskeelsetes asendamise kaudu (mitte *seltsimehed*, vaid *kodanikud*), mille tõttu kaob ära Nõukogude Liidu atmosfäär (vrd. näidetega (34) ja (45)).

- (53) **Товарищ дежурный**, распорядитесь сейчас же, чтобы выслали пять мотоциклетов с пулемётами.
Seltsimees korrapidaja, andke otsekohe korraldus, saata viis kuulipildujaga mootorratast välismaa konsultanti püüdma.
Comrade officer-on-duty, give orders at once for five motor cycles with machine-guns be sent out to catch the foreign consultant.

Mõlemates subtiitrites on kasutatud sõnasõnalist tõlget.

- (54) Гонка за какими-то **гражданками**.
Mingite **naiste** tagaajamine.
Chasing after some **female citizens**.

Siinkohal ei tähista sõna *гражданки* pöördumist (vrd näitega (52)). Eesti keelde on see tõlgitud asendamise kaudu – mitte *naiskodanikud* vaid lihtsalt *naised*, ning inglise keelde otsese tõlke kaudu, ning selleks, et näidata, et tegu on naissoost isikutega, on lisatud sõna *female*.

g. Nõukogudeaegsete toodete KSEd

- (55) Ну, «Нашу Марку».
„**Meie marki**“.
Okay — **Our Brand**.

Jutt on sigaretimargist ning selle tõlkimiseks on mõlemates subtiitrites kasutatud sõnasõnalist tõlget.

- (56) Я сейчас, приму **пирамидон**.
Kohe võtan **peromedooli**.
I need **aspirin** now.

Venekeelne *пирамидон* on peavalurohi, kuid see nimetus on vananenud, ning praegu on kasutusel *amidopirin*. Mõlemas tõlkes on kasutatud asendamist teise valuvaigisti nimetusega.

5.2.3 Autori väljamõeldud nõukogudeaegse kultuuriruumi KSEd

a. Erinevate asutuste ja organisatsioonide nimetused;

(57) А в 10 часов вечера в **Массолите, Московской ассоциации литераторов**, где я имею честь быть председателем, назначено на 10 часов заседание, и я буду на нём председательствовать.

Ja kell kümme õhtul on **MASSOLIT-is**, kus mul on au olla esimees, koosolek, mida ma juhatan.

Then at ten this evening there will be a meeting at **Massolit**, of which I'm a chairman, and I will chair it.

Mõlemas tõlkes on kasutatud nii säilitamist, kui ka väljajätmist. Esimese tõlkemeetodiga on tõlgitud *МАССОЛИТ*, aga sellele järgnev täpsustus *Московская ассоциация литераторов* (Moskva Kirjanike Liit) on välja jäetud, kuigi see oleks küll subtiitritesse ära mahtunud.

(58) Директор **варьете** Лиходеев.

Varjetee direktor Lihhodejev.

Director of **the Variety Theatre** Likhodeev.

Варьете on lühendatud Bulgakovi poolt välja mõeldud asutuse nimetusest *театр Варьете*. Eestikeelses tõlkes on kasutatud otsest tõlget, aga ingliskeelses tekstis otsest tõlget täpsustusega, kuna on lisatud sõna *theatre*, mis teeb KSE vaatajate jaoks selgemaks.

(59) **К Грибоедову.**

Gribojedovo.

To Griboedov's.

(60) Выставим тело в **грибоедовском зале**, закрыв тело погибшего до подбородка чёрным платком.

Paneme keha **Gribojedovi saalis** välja lõuani musta rätiga kaetult.

In the hall at Griboedov's after simply covering the dead man snugly to the chin with a black cloth!

Mõlemas näites on tegu autori poolt välja mõeldud saali nimetusega. Esimesel korral on mõlemas tõlkes kasutatud säilitamist ja teisel korral – sõnasõnalist tõlget.

- (61) Вы позвонили в **Московскую областную зрелищную комиссию** и вопрос этот согласовали.

Teie helistasite **Moskva oblasti vaatamängude komisjoni** ja kooskõlastasite selle küsimuse.

You telephoned the **Moscow Regional Entertainment Commission** and had the question approved.

Mõlemas tõlkes on kasutatud sõnasõnalist tõlke meetodit.

- (62) Прежде всего придётся увязать этот вопрос с **интуристским бюро**.

Kõigepealt tuleb see küsimus kooskõlastada **Inturisti bürooga**.

First I have to settle the matter with **the foreign tourist bureau**.

Eestikeelsetes subtiitrites on kasutatud sõnasõnalist tõlget, aga ingliskeelsetes – täpsustust, kuna *intourist* asemel on kasutatud *the foreign tourist*.

- (63) Но, принимая во внимание желание глубокоуважаемого **председателя электроакустической комиссии**, Аркадия Апполоныча Семплеярова, извольте, я произведу разоблачение.

Aga võttes arvesse teatri **akustikakomisjoni esimehe** Arkadi Apollonovitshi Semplejarovi austusväärset soovi, teen ma pealegi paljastuse.

But, in consideration of your most esteemed desire **of the chairman of the Acoustics Commission**, Arkady Apollonovich Sempleyarov, so be it - I will perform an exposure.

Mõlemates subtiitrites on kasutatud sõnasõnalist tõlget.

- (64) Дом Драмлита

Dramliti maja

DRAMLIT HOUSE

Tegu on sildiga maja peal ning mõlemas keeles on kasutatud sõnasõnalist tõlget.

- (65) Памятник архитектуры XIX в **ДОМ ГРИБОЕДОВА**

-

-

See on samuti silt maja peal, kuid subtiitrites antud tekst puudub, seega on mõlemad tõlkijad on kasutanud väljajätmist, aga kuna tegelased telefilmis päris pikalt vaatavad seda

silti ja seetõttu mahuks tõlge ajaliselts subtiitritesse küll, siis oleks olnud õigem silt ikkagi ära tõlkida, et ka vaatajad saaksid kohe aru, mis kohta on kangelased sattunud.

(66) Общественность помогает **комиссии по чистке**.

Avalikkus aitab **puhastuskomisjoni**.

Society helps **the commission in cleanup**.

Eestikeelsetes subtiitrites on kasutatud sõnasõnalist tõlget ja ingliskeelsetes – üldistamist, kuna *puhastuskomisjon* on lihtsalt *commission*, ning selle funktsioon on seletatud nii, et „avalikus aitab komisjoni puhastustöodes“.

(67) Председатель **Центральной Комиссии по чистке** тов. Петерс.

Puhastamise keskkomisjoni esimees sm. Peters.

Chairman of the **Central Cleanup Commission** comrade Peters.

Mõlemas tõlkes on kasutatud sõnasõnalist tõlget.

b. Nõukogudeaegse kultuuri onomastilised KSED: isikunimed

Kokku leidis telefilmis 29 M. Bulgakovi poolt väljamõeldud onomastilist isikunime. Peaaegu kõik olid tõlgitud mõlemasse keelde säilitamise kaudu, nagu näiteks:

(68) Считаю своим долгом сообщить, что наш председатель жилтоварищества номер 3302-бис по Садовой, **Никанор Иванович Босой** спекулирует валютой.

Peaa oma kohuseks teatada, et meie korteriühistu esimees Sadovaja tänava majas nr. 302b, **Nikanor Ivanovitsh Bosoi** hangeldab valuutaga.

I consider it my duty to inform you that the chairman of our tenants' association at no. 502-bis on Sadovaya, **Nikanor Ivanovich Bosoy**, is speculating in foreign currency.

M. Bulgakov valis sellise perekonnanime tahtlikult, mis eesti keelde tõlkides oleks *Paljasjalgne*, kuna see „kõlab selles kontekstis koomiliselt ka rõhutab veelgi majavalitsejat pistisevõtja tõelist iseloomu“. (Belobrovtseva, Kuljus 2007a: 194) Subtiitrite tõlkijad ei ole tähenduslikke isikunimesid sihtkeeltesse tõlkinud, võimalik, et nad on selle tegemata jätnud M. Bulgakovi romaani tõlgete eeskujul.

Aga isikunimesid sisaldavate näidete hulgas on ka üks erand:

(69) Известный поэт **Иван Бездомный**.

Tuntud luuletaja, **Ivan Bezdomnõi**.

Here, Doctor, is the renowned poet **Ivan Homeless**.

Bulgakov kulutas palju aega selle tegelase nime valikul ning lõpuks valis pseudonüümi, mida ta kasutas, kui töötas ajalehes „Gudok“. (Belobrovitseva, Kuljus 2007b: 102) Eestikeelsetes subtiitrites on kasutatud säilitamist, aga ingliskeelsetes subtiitrites on kasutatud selle otsesest tõlget.

Nagu eespool juba mainitud, siis käesoleva magistritöö raames nimede teemasse põhjalikult ei süveneta, kuna tähendusega nimede tõlkimine on palju käsitletud keeruline probleem ja nende analüüs ei kuulu selle magistritöö eesmärkide hulka.

c. Nõukogudeaegse kultuuri onomastilised KSED: kohanimed

(70) Латунский один в пяти комнатах **в Перельгине**.

Latunskil on **Perelõginos** - 5 tuba käes.

Beskudnikov - five rooms to himself **in Perelygino!**

Mõlemas tõlkes on kasutatud säilitamist. Huvitav moment on siin see, et ingliskeelses tõlkes on millegipärast *Latunski* nime asemele ilmunud *Beskudnikov*. Beskudnikov on prosaist, kes elab Latunskiga ühes majas, kuid see ei seleta siiski seda, miks ingliskeelsetes subtiitrites on tema nimi Latunski asemel.

d. Erinevate nähtuste nimetused

(71) **Сверхмолния** вам.

Teile on **välktelegramm**.

A super-lightning telegram.

(72) **Молнируйте** Ялтинский угрозыск.

Saatke välktelegramm Jalta kriminaaljälitusse.

Wire Yalta criminal investigation.

Tegu on M. Bulgakovi poolt väljamõeldud sõnadega. Tegelikult eksisteeris *Молния* („võrk“) – kõige kiirem telegramm, aga Bulgakov „suurendas“ telegrammi kiirust veelgi. Samas sõna *telegramm* originaalis pole, kuna iga venelane saab aru, millest on jutt. Seega, esimesel juhul on mõlemas tõlkes kasutatud täpsustust, aga eesti keeles puudub lisa „üli-“. Kuna eesti keeles ei saaks moodustada sõna *ülivälktelegramm*, võiks olla *ülikiire telegramm*,

aga sel juhul kaoks jällegi ära välgu assotsiatsioon. Teisel juhul (72) on eestikeelses tõlkes kasutatud asendamist ja täpsustust, kuna verb *молнируют* on tõlgitud kui *saatke välktelegramm (отправьте сверхмолнию)*. Ingliseelses tõlkes on kasutatud üldistamist, kuna *wire* tähendab lihtsalt telegrammi saatmist.

5.2.4 Kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd

Kokku leidis telefilmis 28 kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd, suurem osa neist on tõlgitud kasutades eesti- ja inglisekeelseid ametlikke vasteid (vaata Lisa 2). Üks näide aga eristub teistest.

(73) Ну, хотя бы в садах **на Елеонской горе**.

Näiteks **Peoni mäe** aedadesse.

Say, in the gardens **on the Mount of Olives**.

Vene keeles on sellel mäel kaks nimetust: kas *Елеонская гора* või *Масличная гора*. Eesti keeles aga on see *Õlimägi*, ning romaanis ongi tõlkija kasutanud ametlikku vastet, kuid subtiitrites on eesti keele tõlkija millegipärast kasutanud säilitamise meetodit. Inglise keele tõlkija kasutas õiget ingliskeelset ametlikku vastet.

5.2.5 Autori väljamõeldud kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd

(74) **Кентуриона Крысобоя** ко мне!

Saatke siia **tsentuurio Rotitapja**

Bring the **centurion Ratslayer**.

Mõlemas tõlkes on kasutatud sõnasõnalist tõlget.

(75) **Левий Матвей**, он был сборщиком податей.

Levius Matteus, ta oli maksukoguja.

Matthew Levi - he used to be a tax collector.

M. Bulgakov muutis piiblitegelase nime. Eestikeelses tõlkes on kasutatud säilitamist, kuna nimi on säilinud sellisel kujul, nagu Bulgakovi teoses see esines. Ingliseelses tõlkes aga on kasutatud asendamist, kuna nimi on kirjutatud just sellisel kujul, nagu see on piiblis.

(76) Так это ты подговаривал народ разрушить **Ершалаимский храм**?

See olid siis sina, kes ässitas rahvast **Jershalaimi templihoonet** lammutama?

So it was you who incited the people to destroy **the temple of Yershalaim**?

(77) **Иешуа Га-Ноцри**, веришь ли ты в каких-нибудь богов?

JeshuaHa-Nostri, usud sa mingeid jumalaid?

Yeshua Ha-Nozri, do you believe in any gods?

(78) Знаешь ли ты некоего **Иуду из Кориафа**?

Kas sa tunnend kedagi **Juudast Kiriafist**?

Do you know a certain **Judas from Kiriath**?

Kõigis kolmes näites (76), (77) ja (78) on mõlemas sihtkeeles kasutatud säilitamist.

(79) И первосвященника Иудейского **Иосифа Каифу**.

Sünderioni eesistuja kohusetäitja juuda ülempreester **Josef Kaifa**.

And the head of the temple guard in Yershalaim.

Eestikeelsetes subtiitrites on kasutatud säilitamist ja ingliskeelsetes – väljajätmist.

5.2.6 Kolmandate kultuuriruumide KSEd

a. Kolmandate kultuuride gastronoomilised KSEd

(80) Карский раз! Зубрик два! И фляки господарские!

-

-

Need on toitude nimetused, mis on ka vene keelt rääkivate inimeste jaoks haruldased ja seetõttu paljud neid ei teagi. Mõlemas sihtkeeles antud fraaside subtiitrid puuduvad, seega on kasutatud väljajätmist.

(81) Арчибальд Арчибальдович шепнул мне, сегодня будут порционные судачки а-ля натюрель.

Artshibald Artshibaldovitsh sosistas mulle kõrva, et täna saab tellida **koha au naturel**.

Archibald Archibaldovich whispered to me today that there will be **perch au naturel**.

(82) Распитие восьми бутылок белого сухого "Ай-Даниля".

Valge kuiva veini „**Ai-Danil**“

Smashing eight bottles of dry white **Ai-Danil**.

(83) **Фалернское вино!**

Falerni vein!

Falernian wine!

Kõigis kolmes näites on tõlkimisel kasutatud ametlikku vastet.

(84) Ну, не пропадать же **куриным котлетам де-вуалей**.

Jah, miks peaks **kanakotletid** raisku minema?

And, really, can one let **chicken de volaille** perish?

Inglisekeelsetes subtiitrites on kasutatud ametlikku vastet, aga eestikeelsetes – üldistamist.

b. Kolmandate kultuuride geograafilised KSEd

(85) **Париж, Рим, Берлин.**

Pariis, Rooma, Berliin.

Paris, Rome, Berlin.

(86) Превосходная лоза, прокуратор, но это - не "**Фалерно**"?

Suurepärase viinamari, kuid see pole **Folerno**?

An excellent vintage, but it is not **Falerno**?

Mõlemas näites on tõlkimisel kasutatud ametlikku vastet.

(87) Вот группа **Брокенских** гуляк.

Seal on kamp **Brooklyni** prassijaid.

Here's the group of revelers from **Brocken**.

Inglisekeelsetes subtiitrites on kasutatud ametlikku vastet. Eestikeelse tõlke puhul tundub, et tõlkija on tõlkinud kuulmise järgi (s.t. võimalik, et tõlkijal polnud võimalik kasutada mitte mingisugust teksti, nt filmistsenaariumit vms) ning *Brockeni* asemel kuulis *Brooklynit*. Seega ei saa seda tõlget ühegi tõlkemeetodi alla liigitada.

c. Kolmandate kultuuride kaubamärkide KSEd

(88) **Фирмы "Герлен", "Шанель номер 5", "Мицуко", "Нарцисс нуар".**

Guerlaine, Chanel nr 5, Mitsouko, Narcisse noir.

Guerlain, Chanel nr 5, Mitsuko, Narcisse Noir.

Mõlemas tõlkes on kasutatud säilitamist, kuigi Chanel nr 5 õige ingliskeelne kirjanik oleks Chanel No. 5.

d. Kolmandate kultuuride kirjandus-, muusika-, kunstiteoste nimetused, kirjanike ja heliloojate nimed;

(89) **Вальс Штрауса!**

Straussi valss!

Strauss waltz!

(90) И сладкая жуть подкатывает к сердцу, когда думаешь о том, что в этом доме сейчас поспекает будущий автор будущего автор **"Дон Кихота"**, или **"Фауста"**, или, черт меня побери, "Мертвых душ"!

Ja magus värin poeb südamesse, kui mõtled, et selles majas valmib praegu autor tulevasele „**Don Quijotele**“, „**Faustile**“ või, pagan võtaks, „Surnud hingedele“!

And a sweet awe creeps into one's hear at the thought that in this house there is now ripening the future author of a **Don Quixote** or a **Faust** or devil take me a Dead Souls!

(91) А вечером слушать музыку **Шуберта**?

Õhtuti aga kuulata **Schuberti** muusikat?

And in the evening listen to **Schubert's** music?

Kõigis kolmes näites on kasutatud tõlkemeetodina ametlikku vastet.

(92) **"Весенние голоса"**

Kevadine kits.

"Voices of Spring"

Sarnaselt näitega (87), on ka see on eraldi seisev näide, kuna jällegi tundub, et eesti keelde tõlkija tõlkis kuulmise järgi, ning ta sai Straussi valsi nimetusest valesti aru (tegelane filmis ei häälda seda nimetust selgelt välja) ning tõlkis seejärel selle sõnasõnaliselt. Jääb arusaamatuks, miks tõlkija ei kontrollinud valsi nimetust üle. Ingliskeelses tõlkes on kasutatud ametlikku vastet, paraku puudub informatsioon selle kohta, kas inglise keele tõlkija pidi samuti tõlkima kuulmise järgi või oli tal kasutada ka mingisugust tekstimaterjali.

e. Kolmandate kultuuride kohvikute ja restoranide KSEd

(93) В Пушкине открылась **чебуречная** "Ялта".

Pushkinos avati uus **kõrts** "Jalta"!

They've opened a new **Georgian tavern** in Pushkino called "Yalta"!

Sõna *чебуречная* tuleb sõnast *чебурек* (krimmitatarlaste rahvuslik söök) ja tähendab ka odavat kiirtoitlustusasutust. Mõlemas tõlkes on kasutatud asendamist, kuid eesti keeles on KSE tähendus vaid osaliselt edasi antud, aga inglise keeles on veel lisatud täpsustus *Georgian*, mis ei ole täpne, sest *чебурек* ei kuulu üldse Gruusia kööki.

5.2 Analüüsi tulemused

Telefilmi „Meister ja Margarita“ analüüsi käigus koostati telefilmis esinevate KSEde statistika, mida võib näha Tabelis 1 iga kategooria järgi eraldi. Analüüsist on väljajäetud kõik isikunimed.

Tabel 1
„Meister ja Margarita“ telefilmis esinevate KSEde statistika

Nr	Klassifikatsioon	Kokku
I	Vene kultuuriruumi KSEd	33
a	Vene gastronoomilised KSEd	3
b	Vene geograafilised KSEd	18
c	Vene etnograafilised KSEd	6
d	Vene kirjandus-, muusika-, kunstiteoste nimetused, kirjanike ja heliloojate nimed	3
e	Vene religioossed KSEd	2
f	Vene ajaloolised KSEd	1
II	Nõukogudeaegse kultuuriruumi KSEd	29
a	Nõukogudeaegsed gastronoomilised KSEd	1
b	Nõukogudeaegsed geograafilised KSEd	3
c	Nõukogudeaegsed etnograafilised KSEd	4
d	Nõukogudeaegsete sotsiaalsete, haridusasutuste, organisatsioonide, poodide nimetused	8
e	Nõukogudeaegsed poliitilised KSEd	8
f	Nõukogudeaegsed kõneetiketti KSEd	3
g	Nõukogudeaegsete toodete KSEd	2

III	Autori väljamõeldud nõukogudeaegse kultuuriruumi KSEd	43
a	Erinevate asutuste ja organisatsioonide nimetused	11
b	Nõukogudeaegse kultuuri onomastilised KSEd isikunimed	29
c	Nõukogudeaegse kultuuri onomastilised KSEd kohanimed	1
d	Erinevate nähtuste nimetused	2
IV	Kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd	28
V	Autori väljamõeldud kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd	6
VI	Kolmandate kultuuriruumide KSEd	14
a	Kolmandate kultuuride gastronoomilised KSEd	5
b	Kolmandate kultuuride geograafilised KSEd	3
c	Kolmandate kultuuride kaubamärkide KSEd	1
d	Kolmandate kultuuride kirjandus-, muusika-, kunstiteoste nimetused, kirjanike ja heliloojate nimed	4
e	Kolmandate kultuuride kohvikute ja restoranide KSEd	1

Statistika põhjal võib märkida, et kõige rohkem esines telefilmis autori väljamõeldud nõukogudeaegse kultuuriruumi KSE – 43. Seejärel vene kultuuriruumi KSE ja nõukogudeaegse kultuuriruumi KSE – 33 ja 29 vastavalt. Kõige vähem esines telefilmis autori väljamõeldud kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSE – 6.

Igas kategoorias analüüsiti eraldi KSEde tõlkimiseks rakendatud tõlkemeetodeid. Kuues põhikategoorias erinevate tõlkemeetodite statistika on ära toodud Tabelis 2.

Tabel 2

„Meister ja Margarita“ telefilmis KSEde tõlkimiseks rakendatud tõlkemeetodite statistika

Nr	Klassifikatsioon	Keel	Säilitamine	Täpsustus	Otsene tõlge	Sõnasõnaline tõlge	Üldistamine	Asendamine	Väljajätmine	Ametlik vaste	Kombineeritud
I	Vene kultuuriruumi KSEd	Eesti	3	4	2	0	1	1	0	22	0
		Inglise	6	0	1	1	4	3	1	18	1

II	Nõukogudeaegse kultuuriruumi KSEd	Eesti	2	4	1	6	0	4	3	9	1
		Inglise	1	2	2	5	2	6	1	8	3
III	Autori väljamõeldud nõukogudeaegse kultuuriruumi KSEd	Eesti	31	1	1	6	0	0	1	0	2
		Inglise	30	2	1	4	2	0	1	0	2
IV	Kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd	Eesti	1	0	0	0	0	0	0	27	0
		Inglise	0	0	0	0	0	0	0	28	0
V	Autori väljamõeldud kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd	Eesti	5	0	0	1	0	0	0	0	0
		Inglise	3	0	0	1	0	1	1	0	0
VI	Kolmandate kultuuriruumide KSEd	Eesti	4	0	0	1	1	1	1	10	0
		Inglise	4	0	0	0	0	1	1	13	0

Kõikide KSE tüüpide analüüs võimaldas tulla järelduseni, et **Vene kultuuriruumi kuuluvate KSEde** tõlkimisel mõlemasse keelde on kõige rohkem kasutatud ametlikku vaste meetodit (eesti keeles 22 korda, inglise keeles - 19). Seejärel on eestikeelses tõlkes kasutatud täpsustust (4 korda) ja säilitamist (3 korda), ingliskeelses tõlkes – säilitamist (6 juhul) ja asendamist (3 juhul). Inglisekeelsetes subtiitrites on kasutatud ka väljajätmise meetodit (1 kord), mida pole kasutatud eestikeelsetes.

Nõukogudeaegse kultuuriruumi KSEde tõlkimisel on jällegi mõlemas keeles kõige rohkem kasutatud ametlikku vaste meetodit (eesti keeles 9 ja inglise keeles 8 korral) ning sõnasõnalist tõlget (vastavalt 6 ja 5 korral), seejärel asendamist (vastavalt 4 ja 6 juhul). Eesti keeles ei kasutatud ühtegi korda üldistamist, inglise keeles aga 2 korda. Mõlemas keeles

esines kombineeritud tõlkemeetod – säilitamine koos täpsustamisega (1 kord eesti keeles ja 3 korda inglise keeles).

Autori väljamõeldud nõukogudeaegse kultuuriruumi KSEde puhul on kõige sagedamini kasutatud säilitamist (eesti keeles 31 ja inglise keeles 30 korral), aga enamjaolt (28 korda) rakendati seda meetodit isikunimede tõlkimisel. Kui nimesid mitte arvestada, siis kõige sagedasem tõlkemeetod oli sõnasõnaline tõlge (6 korda eesti keeles ja 4 korda inglise keeles). Ühtegi korda ei kasutatud asendamist ega ka ametlikku vastet. Viimase puhul on see ka loogiline, kuna autori poolt väljamõeldud KSEdel pole ametlikku vastet. Samas esines jällegi kombineeritud tõlkemeetodeid, kuid nende rakendamine erinevates keeltes erines – asendamine koos täpsustusega (1 korda eesti keeles ja 0 korda inglise keeles), otsene tõlge koos täpsustusega (eesti keeles 0 ja inglise keeles 1 kord) ja säilitamine täpsustusega (mõlemas keeles 1 kord).

Kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd olid tõlgitud eesti- ja ingliskeelsetes subtiitrites ametlike vastete kaudu, ainult ühes näites (73) oli eesti keeles ametliku vaste asemel kasutatud säilitamist.

Autori väljamõeldud kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEde puhul oli kõige sagedasem tõlkemeetod säilitamine (5 korda eesti keeles ja 3 korda inglise keeles). Mõlemas keeles kasutati ka sõnasõnalist tõlget (kokku 2 korral), ning ainult inglise keeles kasutati asendamise ja väljajätmise tõlkemeetodeid. Üheski tõlkes ei kasutatud täpsustust, üldistamist ega ametlikku vastet.

Kolmandate kultuuriruumide KSEde tõlkimisel kasutati tõlkemeetodina kõige rohkem ametlikku vastet (10 korda eesti keeles ja 13 – inglise keeles). Mõlemas keeles kasutati väljajätmist (kokku 2 korral) ja asendamist (kokku 2 korral) ning ainult eesti keeles kasutati üldistamist ja säilitamist. Üheski tõlkes ei kasutatud täpsustamist ja otsest tõlget.

Analüüs näitab, et tihti on ingliskeelsetes subtiitrites rakendatud rohkem täpsustuse ja üldistuse tõlkemeetodit, samas kui eesti keeles on rakendatud säilitamist või sõnasõnalist tõlget, mis võib olla tingitud sellest, et tõlkija eeldab, et ingliskeelne vaatajaskond on Venemaa ja Nõukogude Liidu KSEdega oluliselt vähem kursis, kui seda arvab eesti keele tõlkija oma vaatajaskonna kohta. Samas on kontekste, kus täpsustus pole vajalik, sest vaataja näeb, mis ekraanil toimub, ja saab ise aru. Kui aga räägitakse asjadest, mida hetkel ekraanil näha ei ole, siis on täpsustamisel kahtlemata suurem roll.

KSEde puhul, mis kuuluvad Vene, Nõukogude Liidu või kolmandate riikide kultuuriruumide juurde, rakendati mõlemas keeles kõige rohkem ametlikku vaste tõlkemeetodit, aga autori poolt väljamõeldud nii nõukogudeaegse, kui ka kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEde tõlkimisel – säilitamist.

Analüüs näitas, et subtiitrites esinesid mõned ebatäpsused - kahes eestikeelses subtiitris (näited (87) ja (92)) on vead, arvatavasti selle tõttu, et tõlkijal ei olnud filmi stsenaariumit ja ta tõlkis kuulmise järgi. Ühes ingliskeelses subtiitris (70) muutus teadmata põhjustel tegelase nimi. Peale selle on näites (20) inglise keeles valesti ümber arvestatud mõõtühiku *puud* suurus. Mõned tõlkemeetodid ei ole ennast õigustanud, nagu näiteks asendamine näidetes (19) ja (26), kuna KSEd on asendatud sihtkeele terminitega, mis tähendavad midagi muud, kui lähtekeele omad. Näidetes (45) ja (34) on sihtkeele KSEd inglise keeles asendatud muu kultuuriruumi KSEdega, mille tõttu kaob Nõukogude Liidu atmosfäär. Näites (34) esineb sama KSE, mis ka näites (32), kuid seda on inglise keelde tõlgitud erinevate tõlkemeetodite abil. Näites (57) puudub mõlema sihtkeele subtiitrites täpsustus, mis esineb lähtekeeles, kuigi subtiitritesse oleks see ära mahtunud. Samuti puuduvad subtiitrites mõned majadel olevate siltide tõlked (nagu näited (42) ja (65)), kuigi telefilmis pööratakse nendele tähelepanu, ja oleks hea kui ka võõrkeelne vaataja saaks aru, mis nendel kirjutatud on.

Huvitav on näide (36), kus venekeelne sõna *лагеря* on tõlgitud eesti keelde täpsustusega (*vangilaagrid*), nii et iga vaataja saab aru, millest jutt on. Inglise keeles aga on kasutatud nimetust *Solovki*, mis jääb võõraks vaatajatele, kes ei ole hästi kursis Nõukogude Liidu ajalooaga. Samas näites (50), kus lähtekeeles esineb just *Solovki*, jääb mõlemas keeles käesolev KSE välja.

Subtiitrite tõlkimise eripära demonstreerib näide (46), kus KSE *kulak* võib jääda arusaamatuks, kuna subtiitrid ei võimalda seda nähtust pikemalt lahti seletada, nagu on seda võimalik teha raamatus.

Samas on õnnestunud kasutada täpsustuse tõlkemeetodit ingliskeelsetes subtiitrites näites (62), tänu millele saab inglise keelt kõnelev vaataja paremini aru käesolevast KSEst. Peale selle on autori poolt väljamõeldud organisatsioonide puhul mõlemas keeles õigustatult kasutatud sõnasõnalist tõlget nagu näiteks lausetes (61) ja (63), kuna neil puudub ametlik vaste ja sõnasõnaline tõlge annab tähenduse küllaltki täpselt edasi.

Kokkuvõte

Tõlketeooria ja -praktika üks raskemaid küsimusi on kultuurispetsiifiliste elementide (KSEde) tõlkimine. Paljud autorid on uurinud KSEde määratlemist ja nende tõlkimeetodeid ilukirjanduses (Newmark 1984; Vlahhov, Florin 1986; Aixelá 1996; Schmidt 2011 jt). Vähem on aga uuritud KSE audiovisuaalses kontekstis (Nedergaard-Larsen 1993; Pedersen 2005). Seoses maailma globaliseerumisega tõlgitakse üha rohkem telefilme ja -seriaale teistesse keeltesse subtiitrite, dubleerimise, pealelugemise ja audiokirjelduse abil, aga igal meetodil on omad tehnilised piirangud, mille tõttu KSEde tõlkimine audiovisuaalses tekstis erineb nende tõlkimisest ilukirjanduses, seega muutub esimese uurimine järjest aktuaalsemaks.

Käesolev magistritöö keskendub KSEdele ja nende tõlkemeetodite määratlemisele ning analüüsile M. Bulgakovi romaanipõhise teleseriaali „Meister ja Margarita“ eesti- ja ingliskeelsetes subtiitrites. Teleseriaali tekst on väga lähedane romaani omale, mis sisaldab palju vene-, nõukogudeaegse, kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide ning autori enda poolt väljamõeldud KSE, koosneb 10 seeriast ja kestab kokku umbes 500 minutit.

Töö esimeses osas anti teoreetiline ülevaate KSEdest üldiselt, nende määratlemisest ja liigitumisest erinevatesse kategooriatesse erinevate autorite käsitlemise järgi ning nende tõlkemeetoditest ilukirjanduses. Magistritöö teine osa keskendus subtiitritele, nende ajaloole ja neile esitatavate nõuete selgitamisele. Kolmas osa pühendus KSEde ja nende subtiitrites tõlkimisemeetodite klassifitseerimisele. Töö neljas osa andis lühiülevaate Mihhail Bulgakovist, tema romaanist „Meister ja Margarita“ ja selle ekraniseeringust, mis on käesoleva magistritöö analüüsitavaks materjaliks. Viies osa keskendus filmis esinenud KSEde ja nende tõlkemeetodite klassifikatsioonile ning analüüsile. Tööle on lisatud ka KSEde korpus (vt Lisa 2).

Antud töö raames töötati välja „Meistri ja Margariita“ telefilmis esinevate KSEde kategooriate klassifikatsioon (vt Lisa 1) ja nende tõlkemeetodite klassifikatsioon (vt lk 26). KSEde määratlemiseks ja kategoriseerimiseks uuriti erinevate autorite töid nii ilukirjanduse kontekstis (Vlahhov ja Florin 1986; Tomahin 1997; Newmark 1984, 1988; Schmidt 2011; Kauts 2012), kui ka subtiitrites (Karamitroglou 1998; Pedersen 2005; Ramière 2006; Narváez 2015). Käesoleva magistritööraames kasutatava KSEde klassifikatsiooni aluseks võeti Rolina (2009: 14-15) „Meister ja Margarita“ romaanis esinevate KSEde jaotus ning seda kohandati vastavalt samanimelise telefilm subtiitrites esinevate KSEdele. Tõlkemeetodite

klassifikatsiooni aluseks on võetud samuti mõningate muudatustega Pederseni (2005: 4) klassifikatsioon.

Telefilmis „Meister ja Margarita“ esinevad KSEd liigendati kuude põhigruppi erinevatesse kultuuriruumidesse kuulumise alusel, põhigrupid jagunesid omakorda alagruppidesse KSEde liikide alusel. Mõnda KSE oli raskem liigitada kui teist, kuna oli keeruline määrata, millise kultuuriruumi juurde see täpselt kuulub. KSEde klassifikatsiooni alusel analüüsiti igas kategoorias esinevaid tõlkemeetodeid nii eesti- kui ka ingliskeelsetes subtiitrites ja koostati „Meister ja Margarita“ telefilmis subtiitrite tõlkimisel rakendatud meetodite klassifikatsioon.

Läbiviidud analüüs võimaldab järeldada, et erinevate keelte tõlkijad on tihti erinevalt lähenenud sama KSE tõlkimise küsimusele. Vene, nõukogudeaegse, kreeka-ladina ja juudi ning kolmandate kultuuriruumide KSEde tõlkimisel on kõige rohkem rakendatud ametlikku vastet, kuna paljudel nendest KSEdest on juba olemas tunnustatud vasted teistes keeltes. Kuid vene ja nõukogudeaegse kultuuriruumide puhul on ingliskeelsetes subtiitrites rohkem kui eestikeelsetes kasutatud täpsustust, arvatavasti selle pärast, et eesti keele tõlkija eeldab, et tema vaataja on rohkem kursis teatud nähtustega. Samas on ingliskeelsetes subtiitrites tihti kasutatud asendamist kas lihtsalt teise KSEga, mis ainult natuke muudab KSE tähendust, või isegi teise kultuuriruumi KSEga, mis ei anna edasi lähtekeeles kultuuriruumi atmosfääri. Mõned KSEd on arvatavasti jäänud vaatajale arusaamatuks subtiitritele esitavatele tehniliste nõuete tõttu, näiteks sellepärast, et subtiitrites ei saa tuua välja pikemat seletust, mis on võimalik nt romaani tõlkimisel.

Autori poolt väljamõeldud KSEde puhul, millel pole olemas ametlikku vastet, on kõige rohkem kasutatud säilitamist ja sõnasõnalist tõlget. Tihti aga on tõlkijad kasutanud kombineeritud tõlkemeetodeid, millest kõige õnnestunud on säilitamine koos täpsustusega, kuna see annab edasi algse nimetuse ning ühtlasi ka selgitab seda.

Kokkuvõtteks võib märkida, et tõlkemeetodite analüüs koos näidetega annab ülevaate erinevatest tõlkeprobleemidest ja –raskustest, mis on seotud KSEde tõlkimisega, ning nende rohkem ja vähem õnnestunud lahendustest, mis loodetavasti võimaldab teistel tõlkijatel saada aru, millised lahendused on paremad sarnaste telefilmide tõlkimisel.

Summary

A central issue in literary translation is the translation of culture-specific elements which represent a concept or a cultural phenomenon that is present only in the culture of the source language, or in cultures of the source and the target language at different levels. For this reason, there may be no words in the target language for some concepts from the source language, requiring the translator to use different strategies in order to provide a good translation. In the 1980s, the culture-oriented approach began to get more attention in translation studies, and since then translation specialists have been engaged with defining the connection between translation and culture. Audiovisual translation is a new field in translation studies that covers subtitling, dubbing, voice-over and audio description. Only in subtitling does the target language appear in the form of a written text (subtitles), but this translation has its particular features because of temporal and spatial limitations of subtitles. There are only a few studies dealing with cultural elements in audiovisual translation.

This thesis fills this gap by researching how culture is conveyed in, and which translation strategies are used for Estonian and English subtitles for the Russian TV series “The Master and Margarita“, based on the Mikhail Bulgakov’s novel by the same name. This material was chosen because the text of the TV series is very close to the text of the book and contains many not only elements distinct to Russian, Soviet, Greco-Roman and Jewish cultures, but also those specific to Bulgakov.

This paper is a qualitative and quantitative study and is divided into five sections. In the first part works from the field of culture-specific elements and of translation strategies in general are reviewed. In the second part of this thesis, the history of audiovisual translation and subtitling standards are examined. In the third part of this work, works about rendering culture in subtitles are reviewed. The fourth part of this work introduces Bulgakov, “The Master and Margarita“ and its TV adaptation. Finally, the fifth chapter of this thesis focuses on the analysis of culture-specific elements and translation strategies used in the subtitles of the “The Master and Margarita“ TV series. The corpus of the culture-specific elements is given in the appendix.

The aim of this thesis is to research which culture-specific elements appear in this TV series, classify them and analyze which translation strategies were used to produce Estonian and English subtitles that were successfully understandable for foreign viewers.

In total, 223 culture-specific elements and their translations into Estonian and English were noted. Personal names were left out of the analysis, as they are largely unrelated to this project's research question. The analysis shows that for the translation of Russian, Soviet and Greco-Roman and Jewish culture-specific elements, official equivalents were usually used, and retention or literal translations were generally used for the culture-specific elements invented by Bulgakov. While Estonian and English translators sometimes used the same translation strategies for same culture-specific elements, they also sometimes differ in terms of strategies. The English translator uses the specification translation strategy more often than their Estonian counterpart, probably because the Estonian translator expected their audience to better understand Russian and Soviet cultural elements than English-speaking audience. On the other hand, the English translator more often used the substitution translation strategy, and in some examples, substituted culture-specific elements from Soviet culture for those from American culture, thus deluting the Soviet atmosphere of the original text.

In conclusion, the analysis of translation strategies discussed in this thesis, combined with a case study of the TV adaptation of Mikhail Bulgakov's "The Master and Margarita", provides an overview of translation difficulties in the field of translation of culture-specific elements in subtitles and their solutions, and may help other translators to choose translation strategies in similar contexts.

Kasutatud kirjandus

- Aixelá, Javier Franco. 1996. Culture-specific items in translation. *Translation, power, subversion*. Clevedon/Adelaide: Multilingual Matters: 52–78.
- Belobrovtseva, Kuljus 2007a = Белобровцева Ирина; Кульюс Светлана. Роман М. Булгакова «Мастер и Маргарита». Комментарий. Москва: Книжный клуб
- Belobrovtseva, Kuljus 2007b = Belobrovtseva Irina; Kuljus Svetlana 2007. Mihhail Bulgkovi romaani “Meister ja Margarita”. Kommentaarid. Tallin: Argo.
- Bernschütz, Maria 2010. Empirical Study of Subtitled Movies. *Translation Journal* 14 (1) <http://translationjournal.net/journal/51subtitling.htm> (viimane külastus 15.05.2016)
- Bulgakov, Mihhail 1995. *Meister ja Margarita*. Tõlkinud Maiga Varik, Jüri Ojamaa. Tallinn: Varrak
- Bulgakov, Mikhail 1997. *The Master and Margarita*. Trans. R. Pevear and L. Volkonsky. London: Penguin Books.
- Chernykh 1999 = Черных, Павел. Историко-этимологический словарь современного русского языка. Москва: издательство "Русский язык".
- Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Tallinn: Eesti keele sihtasutus.
- Espindola, Elaine; Vasconcellos, Maria Lúcia 2006. Two facets in the subtitling process: Foreignisation and/or domestication procedures in unequal cultural encounters. *Fragmentos* 30: 43-66.
- Fedorov 1983 = Фёдоров, Андрей. Основы общей теории перевода. Москва: Высшая школа.
- Gambier, Yves 2006. Orientations de la recherche en traduction audiovisuelle. *Target* 18: 2: 261-263— viidatud Zojer 2011: 395 kaudu).
- Kauts, Kadri 2012. *Intertekstuaalsed ja kultuurispetsiifilised elemendid Jaan Krossi „Paigallenu“ tõlkes inglise keelde*. Magistritöö: Tartu.

Karamitroglou, Fotios 1998. A Proposed Set of Subtitling Standards in Europe. *Translation Journal* 2 (2) <http://translationjournal.net/journal/04stndrd.htm> (viimane külastus 15.05.2016)

Kolechko Victoria, Laukkonen Anna 2012. Как поручик стал лейтенантом, а рядовой констеблем. Доместикация и форенизация реалий в аудиовизуальном произведении. Tampereen yliopisto. Pro gradu –tutkielma.

Liivaku, Uno 2008. Väike soveti keele sõnaraamat. Tallinn: Monokkel

Milostivaya Alexandra; Marchenko Tatiana 2014. *Mentality of a Soviet man in the Master and Margarita after M. Bulgakov: English and German translation reflection.* http://www.skase.sk/Volumes/JTI08/pdf_doc/04.pdf (viimane külastus 15.05.2016)

Milostivaya 2015 = Милостивая, Александра. Форенизация и доместикация в переводах романа М.А. Булгакова «Мастер и Маргарита» на английский и немецкий языки. Ставрополь http://sociosphera.com/publication/conference/2015/127/forenizaciya_i_domestikaciya_v_perevodah_romana_m_a_bulgakova_master_i_margarita_na_anglijskij_i_nemeckij_yazyki/ (viimati külastatud 15.05.2016)

Narváez, Isabel Comitre 2015. *Culture-bound aspects in subtitling of animated films. Tales of the night of M. Ocelot.* University of Málaga. <http://riuma.uma.es/xmlui/bitstream/handle/10630/9798/Paper%20comitre%201.pdf?sequence=6> (viimane külastus 15.05.2016)

Nedergaard-Larsen, Birgit 1993. Culture-Bound Problems in Subtitling. *Perspectives: Studies in Translatology*, 2: 207-240.

Newmark, Peter 1981. The translation of proper names and institutional and cultural terms. *Approaches to translation*. Oxford: Pergamon Press. 70–83.

— 1984. *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press.

— 1988. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.

Oxford Dictionary of English, Oxford University Press, 2003. Ed. Catherine Soanes, Angus Stevenson.

Ozhegov 1988 = Ожегов, Сергей. Словарь русского языка. Москва: Издательство «Советская Энциклопедия».

Pedersen, Jan 2005. How is culture rendered in subtitles? MuTra Conference Proceeding http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_Pedersen_Jan.pdf (viimane külastus 15.05.2016)

Ramère, Nathalie 2006. Reaching a Foreign Audience: Cultural Transfers in Audiovisual Translation. *The Journal of Specialised Translation* 6: 152-166.

Rolina 2009 = Ролина, Ольга. Адаптация русских культуронимов при переводе на английский язык (на материале романа М.А. Булгакова «Мастер и Маргарита»). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Санкт-Петербург

Rozalka, Margit. *Nimede tõlkimine lastekirjanduses*. Magistritöö: Tallinn.

Schmidt, Karen 2011. *Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimine Daniel Kehlmanni romaani „Maailma mõõtmine“ näitel*. Magistritöö: Tartu

Semenov 2003 = Семенов, Антон. Этимологический словарь русского языка. Москва: издательство «ЮНБЕС»

Shuttleworth, Mark 1994. Manuscripts don't Translate? Some Issues Arising from the Translating of Bulgakov's The Master and Margarita. *Babel*, V 40, N 4: 193-202.

Szarkowska, Agnieszka 2005. The Power of Film Translation. *Translation Journal* 9 (2)

<http://translationjournal.net/journal/32film.htm> (viimane külastus 15.05.2016)

Tomahin 1997 = Томахин, Геннадий. Реалии в языке и культуре. – ИЯШ. №3. с. 13-18.

Venuti, Lawrence 1995. *The Translator's Invisibility*. London/New York: Routledge

Vlahhov, Florin 1980 = Влахов, Сергей; Флорин, Сидер. Непереводимое в переводе. Москва: Международные отношения

Zahovaeva 2007 = Заховаева, Ирина. Счетовод и бухгалтер: кто есть кто? Бюджетный учёт №2 <http://b-uchet.ru/article/35724.php> (viimati külastatud 15.05.2016)

Zoer, Heidi 2011. Cultural References in Subtitles: A Measuring Device for Interculturality? *Babel* 57 (4): 394-413

Булгаков, Михаил 1999. Мастер и Маргарита. Собрание сочинений в десяти томах. Т.9. Москва: Голос

Kultuurispetsiifiliste elementide klassifikatsioon

I Vene kultuuriruumi KSEd

- a. Vene gastronoomilised KSEd;
- b. Vene geograafilised KSEd;
- c. Vene etnograafilised KSEd;
- d. Vene kirjandus-, muusika-, kunstiteoste nimetused, kirjanike ka heliloojate nimed;
- e. Vene religioossed KSEd;
- f. Vene ajaloolised KSEd.

II Nõukogudeaegse kultuuriruumi KSEd

- a. Nõukogudeaegsed gastronoomilised KSEd;
- b. Nõukogudeaegsed geograafilised KSEd;
- c. Nõukogudeaegsed etnograafilised KSEd;
- d. Nõukogudeaegsete sotsiaalsete, haridusasutuste, organisatsioonide, poodide nimetused;
- e. Nõukogudeaegsed poliitilised KSEd;
- f. Nõukogudeaegse kõneetiketti KSEd;
- g. Nõukogudeaegsete toodete KSEd.

III Autori väljamõeldud nõukoguaegse kultuuriruumi KSEd

- a. Erinevate asutuste ja organisatsioonide nimetused;
- b. Nõukogudeaegse kultuuri onomastilised KSEd isikunimed;
- c. Nõukogudeaegse kultuuri onomastilised KSEd kohanimed;
- d. Erinevate nähtuste nimetused.

IV Kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd

V Autori väljamõeldud kreeka-ladina ja juudi kultuuriruumide KSEd

VI Kolmandate kultuuriruumide KSEd

- a. Kolmandate kultuuride gastronoomilised KSEd;
- b. Kolmandate kultuuride geograafilised KSEd;
- c. Kolmandate kultuuride kaubamärgkide KSEd;
- d. Kolmandate kultuuride kirjandus-, muusika-, kunstiteoste nimetused, kirjanike ja heliloojate nimed;
- e. Kolmandate kultuuride kohvikute ja restoranide KSEd.

Kultuurispetsiifliste elementide korpus

№	Aeg	Originaal	Eesti subtiitrid	Inglise subtiitrid	Kultuuriruum	KSE
Esimene episood						
1.	00:02:37	Дайте Нарзану	Andke narsaani	Give us seltzer	I	a
2.	00:02:43	Абрикосовая	Aprikoosijook	Apricot soda	II	a
3.	00:03:45	Кисловодск	Kislovodsk	Kislovodsk	I	b
4.	00:03:56	Филон Александрийский	Aleksandria Filon	Philo of Alexandra	IV	
5.	00:04:01	Иосиф Флавия	Josephus Flavius	Flavius Josephus	IV	
6.	00:04:08	Знаменитых Тацитовых Анналов	Tacituse "Annaalide"	Taitu's famous Annals	IV	
7.	00:04:36	Азирис	Osiris	Osiris	IV	
8.	00:04:43	Финикийский Фамуз	Foonika jumal Fammus	Phoenician god Tammuz	IV	
9.	00:04:43	Мардук	Marduk	Marduk	IV	
10.	00:04:46	Вицли-Пуцли	Huitzilopochtli	Vitzliputzli	IV	
11.	00:05:19	Фригийский Аттис	Foiniiklaste Adonis	Phrygian Atris	IV	
12.	00:05:30	Приход волхвов	Hommikumaa tarkade tulek	Their coming	IV	
13.	00:08:14	Кант	Kant	Kant	VI	d
14.	00:08:17	И года на три в лагеря!	Ja kolmeks aastaks vangilaagrisse saata!	give him a three-year stretch in Solovki	II	d
15.	00:11:34	«Нашу Марку»	„Meie marki“	Our brand	II	g
16.	00:12:31	На Бронной	Bronnaja	Bronnaya	I	b
17.	00:13:24	комсомолка	Komunistlik noor	Komsomol girl	II	e
18.	00:13:50	На Садовую	Sadovaja	Sadovaya	I	b
19.	00:13:54	В Массолите. Московской ассоциации литераторов	MASSOLIT-is	At Massolit	III	a
20.	00:14:18	Аннушка	Annushka	Annushka	III	b
22.	00:16:57	Чернокнижника Герберта Аврилакского	Ühe maagi Aurillaci Gerberti	necromancer Gerbert of Aurillac	IV	
23.	00:17:12	На Патриарших	Patriarhi tiikide juures	Aat the Ponds	I	b
24.	00:17:58	Дворца Ирода Великого	Herodes Suure palee	The palace of Herod the Great	IV	
25.	00:18:02	Прокуратор	Judamaa prokuraatir	procurator of Judea,	IV	

		Иудеи – Понтий Пилат	Pontius Pilatus	Pontius Pilate		
26.	00:19:05	Ершалаимский храм	Jershalaimi templihoone	the temple of Yershalaim	V	
27.	00:19:21	Кентурион Крысобой	Tsentuurio Rotitapja	the centurion Ratslayer	IV	
28.	00:20:16	Игемон	hegemoon	Hegemon	IV	
29.	00:21:00	Иешуа	Jeshua	Yeshua	V	
30.	00:21:06	Га-Нозри	Ha-Nostri	Ha-Nozri	V	
31.	00:21:22	Из города Гамалы	Gamala linnast	The town of Gamala	IV	
32.	00:23:31	Левий Матвей	Levius Matteus	Matthew Levi	IV	
33.	00:26:00	На Елеонской горе	Ileoni mäel	on the Mount of Olives	IV	
34.	00:29:05	Через Сузские ворота	Läbi Susa tänava	By the Susa gate	IV	
35.	00:29:39	Дисмас, Гестас, Вар-Раван	Dismas, Hestas, Bar- Raban	Dysmas Gestas, Bar- Rabban?	IV	
36.	00:30:05	Кентурион Марк	Tsentuurio Mark	the centurion Mark	IV	
37.	00:31:21	Решение Малого Синдериона	Väikese Sünderioni surmaotsust	-	IV	
38.	00:31:42	В Кесарии Стратоновой	Caesarea Stratonise	In Stratonian Caesarea	IV	
39.	00:33:38	Иуду из Кириафа	Juudast Kiriafist	Judas from the town of Kiriath	V	
40.	00:35:04	Власть императора Тиверия	Keiser Tiberiuse võim	The authority of the emperor Tiberius.	IV	
41.	00:39:05	президента Синедриона и первосвященника Иудейского Иосифа Каифу.	Sünderioni eesistuja kohusetäitja juuda ülempreester Josef Kaifa.	The president of the Sanhedrin and the head of the temple guard in Yershalaim.	V	
42.	00:41:06	В «Метрополе»	Metropolis	At the Metropol	II	d
43.	00:41:36	Товарищ Лиходеев	Sm. Lihhodejev	Comrade Likhodeev	III	b
Teine episood						
44.	00:00:47	Товарищ Поплавски	Sm. Oboklavski	Comrade Poplavsky	N	
45.	00:01:00	Берлиоз	Berlioz	Berlioz	N	
46.	00:12:56	товарищи	seltsimehed	comrades	II	f
47.	00:01:21	В бакалее	Poest	-	I	c
48.	00:07:00	На Москва-реке	Moskva jõe ääres	At the Moscow River	I	b
49.	00:07:29	Председатель жилтоварищества Босой	KÜ esimees sm. Barssov	Bosoy - chairman of the tenants' association	II	d
50.	00:08:10	Михаил Александрович	Mihhail Alexandrovitsh	Mikhail Alexandrovich	N	
51.	00:08:12	Желдыбин	Zheldõrin	Zheldybin	N	

52.	00:08:21	Варьете	Varietee	The Variety Theatre	III	a
53.	00:08:43	Жилтоварищес тво	KÜ	the cooperative	II	d
54.	00:09:53	К Грибоедову	Gribojedovo	To Griboedov's	III	a
55.	00:10:34	В грибоедовском зале	Gribojedovi saalis	In the hall at Griboedov's	III	a
56.	00:10:53	Степан Богданыч	Stepan Bogdanovitsh	Stepan Bogdanovich	III	b
57.	00:10:56	Григорий Данилыч	Grigori Danilovitsh	Grigory Danilovich	N	
58.	00:11:00	Арчибальд Арчибальдович	Artshibald Artshibaldovitsh	Archibald Archibaldovich	III	b
59.	00:11:02	Порционные судачки а-ля натюрель	Koha au naturel	Perch au naturel	VI	a
60.	00:11:54	Салют красноармейцам!	Tervitused punaarmeelestele!	Respects to the grunts!	II	e
61.	00:12:05	Герман	Herman	Herman	N	
62.	00:12:08	Клязьма	Kljazma	Klyazma	N	
63.	00:12:41	Латунский	Latunski	Latunski	III	b
64.	00:12:44	Лаврович	Lavrovitsh	Lavrovich	III	b
65.	00:12:41	в Перелыгине	Perelõginos	in Perelygino	III	c
66.	00:13:29	Карский раз! Зубрик два! И фляки господарские!	-	-	VI	a
67.	00:13:48	Анна Францевна Де Фюжере	Anna Frantsevna de Fougeray	Anna Frantsevna de Fougeray	N	
68.	00:13:53	Беломут	Belmout	Belomut	N	
69.	00:15:45	в Харькове	Harkovis	In Kharkov	II	b
70.	00:17:21	Куриные котлеты де- вуаляй	Kanakotletid	Chicken de volaille	VI	a
71.	00:18:39	в Скатерном	Skaternõi põiktänaval	In Skaterny	I	b
72.	00:21:33	буфетная	Puhvet	Snack bar	I	c
73.	00:23:18	Сашка Рюхин	Sashka Rjuhhiin	Sashka Riukhin	N	
74.	00:22:22	Иван Бездомный.		Ivan Homeless.	III	b
75.	00:23:24	Типичный кулачок	Tüüpiline kulakuvõsu	A typical little kulak	II	e
76.	00:23:26	Маскирующийся под пролетария	Proletaarlaseks maskeerib	Disguising himself as a proletarian	II	e
77.	00:26:06	Товарищ дежурный	Seltsimees korrapidaja	Comrade officer-on-duty	II	f
78.	00:29:15	В честь наступающего великого праздника Пасхи	Algava paasapüha puhul	According to custom	IV	
79.	00:33:12	Всадник Золотое	Ratsanik Kuldne	Equestrian of the	IV	

		Копьё!	Oda!	Golden Spear!		
80.	00:34:00	Легион Фульмината	Fulminata leegion	Fulminata legion	IV	
81.	00:37:32	Пирамидон	Peromedool	Aspirin	II	g
82.	00:38:55	Хустов	Hustov	Khustov	N	
83.	00:39:19	Воланд	Woland	Woland	III	b
84.	00:39:34	В Московскую областную зрелищную комиссию	Moskva oblasti vaatemängude komisjoni	the Moscow Regional Entertainment Commission	III	a
85.	00:43:13	Машину зря гоняет казённую!	Muudkui kihutab ametiautoga ringi!	Availing himself of a government car!	II	e
86.	00:44:40	Ялта	Jalta	Yalta	II	b
Kolmas episood						
87.	00:03:09	Доктор Стравинский	Doktor Stravinski	Doctor Stravinsky	III	b
88.	00:09:44	Гражданин Квасов	Seltsimees Kvasov	Citizen Kvasov	N	
89.	00:11:17	Никанор Иванович	Nikonor Ivanovitsh	Nikanor Ivanovich	N	
90.	00:12:02	Коровьев	Korovjev	Koroviev	III	b
91.	00:14:26	С интуристским бюро	Inturisti bürooga	with the foreign tourist bureau	III	a
92.	00:15:01	Председатель жилконторы	Korteriühistu esimees	Chairman of the tenants' association	II	c
93.	00:16:49	Фагот	Fagott	Fagott	III	b
94.	00:17:46	Тимофей Квасцов	Timofei Kvastov	Timofei Kvastsov	N	
95.	00:22:20	Варенуха	Varenuhha	Varenuhha	III	b
96.	00:22:25	Карпов	Karpov	Karpov	N	
97.	00:23:01	Сверхмолния вам	Teile on välktelegramm	A super-lightning telegram	III	d
98.	00:23:24	Молнируйте	Saatke välktelegramm	Wire	III	d
99.	00:23:24	в Ялтинский угрозыск	Jalta kriminaaljälitusse	Yalta criminal investigation	II	d
100.	00:23:33	Лжедмитрий второй!	Teine Vale-Dmitri!	A false Dmitri!	I	f
101.	00:23:58	Финдиректор Римский	Findirektor Rimski	Findirector Rimsky	III	b
102.	00:24:04	Никанор Иванович Босой	Nikonor Ivanovitsh Bosoi	Nikanor Ivanovich Bosoy	III	b
103.	00:24:07	Председатель домкома	Korteriühistu esimees	chairman of the house committee	II	d
104.	00:25:17	Секретарь Пролежнев	Sekretär Prolezhev	secretary Bedsornev	N	
105.	00:31:04	До Севастополя	Sevastopolisse	to Sebastopol	II	b
106.	00:31:01	Иван Савельич	Ivan Saveljevitch	Ivan Savelyevich	N	
107.	00:32:10	в НКВД	NKVDsse	To NKVD	II	d
108.	00:33:56	В Пушкине	Pushkinos	in Pushkino	I	b
109.	00:33:56	Чебуречная	Kõrts "Jalta"	A new Georgian	VI	e

		"Ялта"		tavern called "Yalta"		
110.	00:40:23	Артист Сазонов	Artist Sazonov	Artiste of the season	N	
111.	00:42:00	Пятилетку – в 4 года!	-	5 YEAR PLAN - IN 4 YEARS!	II	e
112.	00:45:40	О боже мой, это Соловки.	Issand jumal, aita mind!	-	II	e
113.	00:47:05	У гражданина Парчевского	Kodanik Partshevski käes	On citizen Parchevsky	N	
114.	00:47:12	Гражданке Зельковой	Kodanik Zelkova	To citizen Zeikova	N	
115.	00:47:24	Червонцы	Kümnekad	Ten-ruble bills	II	c
Neljas episood						
116.	00:06:45	Квартирный вопрос только испортил их	Ainult korteriküsimus on nad ära rikkunud	Only the housing problem has corrupted them	II	c
117.	00:11:04	Париж	Pariis	Paris	VI	b
118.	00:11:06	Рим	Rooma	Rome	VI	b
119.	00:11:08	Берлин	Berliin	Berlin	VI	b
120.	00:11:10	Фирмы "Герлен"	Guerlaine	Guerlain	VI	c
121.	00:11:12	"Шанель номер 5"	Chanel nr 5	Chanel nr 5	VI	c
122.	00:11:15	"Мицуко"	Mitsouko	Mitsuko	VI	c
123.	00:11:19	"Нарцисс нуар"	Narcisse noir	Narcisse Noir	VI	c
124.	00:12:58	Вальс Штрауса	Straussi valss	Strauss waltz	VI	d
125.	00:13:02	"Весенние голоса"	Kevadine kits	"Voices of Spring"	VI	d
126.	00:16:08	Председателя электроакустической комиссии	Akustikakomisjoni esimehe	the chairman of the Acoustics Commission	III	a
127.	00:16:19	Аркадия Апполоньча Семплеярова	Arkadi Apollonovitshi Semplejarovi	Arkady Apollonovich Sempleyarov	N	
128.	00:16:48	на Елоховскую улицу	Jelohhovskaja tänavale	Yelokhovskaya Street	II	b
129.	00:16:53	Милице Андреевне Покабатько	Militsa Andrejevna Pokoatkole	Militsa Andreevna Pokobatko	N	
130.	00:17:19	роль Луизы	Luise osa	the role of Louisa	N	
131.	00:22:23	Гонка за гражданками	Naiste tagaajamine	Chasing after female citizens	II	f
132.	00:22:36	буфетчик	puhvetipidaja	the barman	I	c
133.	00:22:42	белого сухого "Ай-Даниля"	Valge kuiva veini „Ai-Danil“	dry white Ai-Danil	VI	a
134.	00:26:43	Барона Магеля	Parun Maygel	Baron Meigel	III	b
135.	00:29:29	Мастер	Meister	A Master	III	b
136.	00:31:28	на Мясницкой	Mjasnitskajal	on Myasnitskaya	I	b
137.	00:39:23	Варечкой, Манечкой	Varjakesega, Marjakesega	Varenka, Manechka	N	
138.	00:42:19	Ариман	Ariman	Ariman	IV	

139.	00:42:22	Литератор Мстислав Лаврович.	Kirjanik Mstislav Lavrovitsh	The writer Mstislav Lavrovich	III	b
140.	00:44:30	Богомазу	Jumalapiltide plätserdaja	Icon-dauber	I	e
141.	00:44:52	Старообрядец	Usufanaatik	Old Believer	I	e
142.	00:46:14	Алоизий Могарыч	Alaosi Mogarõtsh	Aloisy Mogarych	III	b
Viies episood						
143.	00:04:41	к Чёрному морю	Musta mere äärde	to the Black Sea	I	b
144.	00:20:07	Матвей	Matteus	Matthew	IV	
145.	00:32:51	со Средиземного моря	Vahemerelt	The Mediterranean Sea	I	b
146.	00:34:45	Маргарита Николаевна	Margarita Nikolajevna	Margarita Nikolaevna	N	
147.	00:35:16	Наташа	Natasha	Natasha	N	
148.	00:37:19	Бухгалтер Ласточкин	Raamatupidaja Lastotshkin	Bookkeeper Lastochkin	N	
149.	00:37:40	Счетовод	Nooremraamatupidaj a	Assistant director	I	c
150.	00:38:41	Лермонтов	Lermontov	Lermontov	I	d
151.	00:40:42	Червонец	Kümnekas	A tenner	II	c
152.	00:40:50	Трешки	Kolmekad	Threes	II	c
153.	00:41:29	На Zubovской	Zubovskaja kanti	beyond Zubovskaya	I	b
154.	00:43:28	Проша	Prosha	Prosha	N	
Kuues episood						
155.	00:03:01	Садовая 302-бис ДОМКОМ	-	SADOWAYA 302- bis HOUSECOM Administration		
156.	00:03:09	Председатель правления	Korteriühistu esimees	The chairman	II	c
157.	00:03:40	Секретарь правления	Juhatuse sekretär	The secretary	II	c
158.	00:03:43	Пролежнев	Prolezhnev	Prolezhnov	N	
159.	00:04:56	Пятнашко	Pjatnashko	Pyatnashko	N	
160.	00:06:17	Поплавский	Oplavski	Poplavsky	N	
161.	00:07:34	Пудов 10 весит	Kaalub ju oma 10 puuda	weighs three hundred pounds	I	c
162.	00:08:42	Азазелло	Azazello	Azazello	III	b
163.	00:09:02	Киев	Kiiev	Kiev	II	b
164.	00:14:34	господину заведующему буфетом	Isand einelauapidaja!	For mister buffet- manager	I	c
165.	00:19:33	Андрей Фокич	Andrei Fokitsh	Andrei Fokich	N	
166.	00:25:45	Проخور Петрович	Prohhor Petrovitsh	Prokhor Petrovich	N	
167.	00:27:27	Ленинград	Leningrad	лeрмоград	I	b
168.	00:29:37	Бегемот	Peemot	Behemoth	III	b
169.	00:40:04	Николай	Nikolai Ivanovitsh	Nikolai Ivanovich	N	

		ИВАНОВИЧ				
170.	00:42:52	Пелагея Петровна	Pelageja Ivanovna	Pelageya Petrovna	N	
171.	00:43:53	Дом Драмлита	Dramliti maja	DRAMLIT HOUSE	III	a
Seitsmes episood						
172.	00:05:51	Клодина	Claudina	Claudine	III	b
173.	00:06:09	Марго	Margot	Margot	III	b
174.	00:19:39	Гелла	Hella	Hella	III	b
175.	00:27:55	Господин Жак	Härra Jacques	Monsieur Jacques	III	b
176.	00:28:32	Граф Роберт	Krahv Robert	Earl Robert	III	b
177.	00:28:46	Госпожа Тофана	Proua Tofana	Madame Tofana	III	b
178.	00:29:37	Фрида	Freida	Frieda	III	b
179.	00:31:10	Император Рудольф	Imperaator Rodolf	The emperor Rudolf	III	b
180.	00:31:26	Госпожа Минкина	Proua Minkina	Madame Minkina.	III	b
181.	00:31:53	В Страсбурге	Strasbourgis	In Strasbourg...	VI	b
182.	00:34:09	Гай Кесарь Калигула	Gaius Caesar Caligula	Gaius Caesar Caligula	IV	
183.	00:34:09	Мессалина	Messalina	Messalina	III	b
184.	00:35:21	Брокен	Brooklyn	Brocken	VI	b
Kaheksas episood						
185.	00:17:27	На Арбате	Arbatil	In the lane off the Arbat	I	b
186.	00:27:28	Фалерно	Folerno	Falerno	VI	b
187.	00:27:30	Цекуба	Cecuba	Caecuba	N	
188.	00:40:15	Банга	Banga	Banga	N	
189.	00:41:12	Низа	Niza	Niza	N	
190.	00:42:17	в Гефсиманию	Getsemanesse	Gethsemane	IV	
191.	00:42:17	За Кедрон	Kedroni oja taha	beyond the Kedron	IV	
192.	00:43:43	Тетрадрахм	Tetradrahm	tetradrachm	IV	
193.	00:50:04	Валерии Грате	Valerius Gratus	Valerius Grams	N	
194.	00:50:12	Афраний	Afranius	Aphranius	N	
Üheksas episood						
195.	00:02:32	в Гефсиманском саду	Getsemane aiast	In the garden of Gethsemane	IV	
196.	00:13:42	Баккуроты	Bakkuroote	Baccuroth	IV	
197.	00:14:39	в Кесарии	Caesareas	In Caesarea	IV	
198.	00:21:43	Старка	Starka	Starka	I	a
199.	00:25:55	Товарищ Сидоров	Sm. Sidorov	Comrade Sidorov	N	
200.	00:32:07	Палосич	Pavel Ossipovitsh	Palosich	N	
201.	00:35:50	Памятник архитектуры XIX в ДОМ ГРИБОЕДОВА	-	-	III	a
202.	00:36:15	Мельпомене, Полигимнии и Талии.	Melpomene, Polyhymnia ja Thaleia	Melpomene, Polyhymnia and Thalia	IV	

203.	00:36:39	«Дон Кихот»	“Don Quijote”	Don Quixote	VI	d
204.	00:36:41	«Фауст»	„Faust“	Faust	VI	d
205.	00:36:47	"Мертвые души"	„Surnud hinged“	Dead Souls	I	d
206.	00:37:39	Достоевский	Dostoevski	Dostoevsky	I	d
207.	00:38:02	Софья Павловна	Sofia Pavlovna	Sofya Pavlovna	N	
208.	00:38:08	Панаев	Panajev	Panaev	N	
209.	00:38:08	Скабичевский	Skabitshevski	Skabichevsky	N	
210.	00:38:52	Балычок	Balõkk	Little balyk	I	a
211.	00:40:20	граждане Вольман и Вольпер	Kodanikud Wolman ja Wolter	The citizens Wolman and Wolper	N	
212.	00:40:24	в Саратове	Saraatovis	In Saratov	I	b
213.	00:40:24	Киеве и Харькове	Kiievis, Harkovis	Kiev and Kharkov	II	b
214.	00:40:24	Володин	Volodin	Volodin	N	
215.	00:40:27	в Казани	Kaasanis	In Kazan	I	b
216.	00:40:27	Волох	Volah	Volokh	N	
217.	00:40:29	В Пензе	Pensas	In Penza	I	b
218.	00:40:31	Ветчинкевич	Vetsjenkevitsh	Vetchinkevich	N	
219.	00:40:40	Коровкин	Korovkin	Korovkin	N	
220.	00:40:40	Караваяев	Korovajev	Karavajev	N	
221.	00:40:47	На станции Белгород	Belgaradi jaamas	At the Belgorod station.	I	b
222.	00:40:54	В Ярославле	Jaroslavlis	In Yaroslavl	I	b
223.	00:41:20	В Армавире	Armaviris	In Armavir	I	b
224.	00:42:46	Комиссия по зачистке	Puhastuskomisjon	The commission in cleanup	III	a
225.	00:43:04	НКФ СССР	NSVLiidu NKF	NKF SSSR	II	d
226.	00:43:02	Рабочие бригады Электростанции «ГЭТ»	Elektritehase „GET“ tõelised	Workers of the Electric Plant GET	II	d
227.	00:43:35	Председатель Центральной Комиссии по чистке тов. Петерс	Puhastamise keskkomisjoni esimees sm. Peters	Chairman of the Central Cleanup Commission comrade Peters	III	a
228.	00:43:43	Член комиссии работница «ГЭТ» т. Тамарина	Komisjoni liige, “GET tööline sm. Tamarina”	Member of the commission - GET worker - comrade Tamarina	II	d
229.	00:43:55	Быв. эсер Сегал	Endist esseer Segali	Former eser - Segal	II	e
Kümnes episood						
230.	00:09:32	В Александровском саду	Aleksandria aias	In the Alexandrovsky Garden	I	b
231.	00:10:07	Фалернское вино	Falerni vein	Falernian wine	VI	a
232.	00:22:14	Прасковья Федоровна	Praskovja Fjodorovna	Praskovya Fyodorovna	N	
233.	00:30:29	Шуберт	Schubert	Schubert	VI	d

Keelelised elemendid

N ^o	Aeg	Originaal	Eesti subtiitrid	Inglise subtiitrid
Teine episood				
1.	00:11:20	Слуга покорный	Tänan väga	I humbly thank you
Kolmas episood				
2.	00:23:30	Здравствуйте, я ваша тетя!	Tere, mina olen teie tädi!	Hello and how do you do!
3.	00:45:05	Поздравляю вас, господин, соврамши	Õnnitlen teid, härra Valetanu	Congrats, citizen, you done lied
Neljas episood				
4.	00:22:02	Что значит вся эта петрушка с Ялтой?	Mida tähendab kogu see Jalta jama?	What are all these shenanigans about Yalta?
Viies episood				
5.	00:45:40	Ордерок проходной	Sissetulekuorder	A deposit slip
Kuues episood				
6.	00:23:53	В подворотню	Kangialuse kaudu	Yard
7.	00:23:56	Черный ход	Tagauks	Corridor
Seitsmes episood				
8.	00:44:47	Наушник	Kõrvaklapp	A stool-pigeon

Olen magistritöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelisele seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Eesnimi Perekonnanimi Anneli Alle

(allkiri)

Anneli Alle

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Alle Anneli _____,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimisest telefilmis „Meister ja Margaarita“
subtiitrites

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Sirje Kupp-Sazonov _____,

(juhendaja nimi)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **20.05.2016**

Anneli Alle